

קונטרס בגדרי איסור מוחט

ענף א: הערות ובירורים בסוגית חגמ' דפרק חבית

ענף ב: סיכום שיטות הראשונים והפוסקים להלכה בדין סחיטת פירות בתוספת ביאור
והערות

ענף ג: בירור שיטת רבינו חננאל

לעיי"נ רבינו הגדול אבינו רועינו רבי שמואל בן מרן הגאון רבי שלמה זלמן זצוק"ל חב"מ,
בעל 'דרכי שמואל'

בס"ד, כסלו תשע"ט, כולל 'רצופות', תל גבורים – פרדס כץ

איסור מוחט

ענף ראשון: הערות ובירורים בסוגית הגמ'

דין הכניסן לאוכלין בזיתים וענבים וסברת 'יהיב דעתיה' לגבי גזירת משקין שזבו

[א] תנן בשבת (קמג, ב): אין מוחטין את הפירות להוציא מהן משקין, ואם יצאו מעצמן אסורין. רבי יהודה אומר אם לאוכלין הוציא מהן מותר, ואם למשקין הוציא מהן אסור.

ובגמ', אמר רב יהודה אמר שמואל מודה היה רבי יהודה לחכמים בזיתים וענבים. מאי טעמא כיון דלפחיתא נינהו יהיב דעתיה... ומודים חכמים לרבי יהודה בשאר פירות.

ופירש"י, מודה ר' יהודה בזיתים – דאף על גב דהכניסן לאוכלין הוציא מהן אסור, דכיון דרובן לפחיתא קיימי, כי אתו לידי משקה יהיב דעתיה למיהוי ניהא ליה בהכי.

יש לדקדק בלשון רש"י תרתי, חדא, דבהכניסן לאוכלין לא סגי בסברא דרובן לפחיתא קיימי לומר שבטלה דעתו, ולא אהני מעשיו שהכניסן לאוכלין לאפקועי שם משקה מן הזב מהזיתים והענבים, אלא בעינן לסברא נוספת דכי אתו לידי משקה יהיב דעתיה למיהוי ניהא ליה בהכי. ומקור דברי רש"י לזה הוא בלשון הגמ' שנוסף הטעם 'יהיב דעתיה'.

ועוד, שלא נזכר בלשונו מאומה שיש כאן ענין של גזירה שמא יסחוט, ויעויין במתני' בדעת רבי יהודה [שלפי שיטה זו בגמ' נמצא דמירי המשנה בתותים ורמונים] שרש"י מודגיש בעיקר את הגזירה שמא יסחוט, שאם ניהא ליה במשקין שזבו איכא טפי למיגזר, וכאן שתיק רש"י מלהזכיר ענין הגזירה.

ובאמת בלשון התוס' (ד"ה שמשך) ועוד ראשונים מצינו סברת 'יהיב דעתיה' כאשר המכוון הוא שאנו חוששים יותר שיבוא לסחוט, יעו"ש, וכן הוא להדיא בלשון רש"י בחולין (יד, ב), יהיב דעתיה – עלייהו למשקין וכי הוו משקין הוה ליה נתקיימה מחשבתנו וגזרה שמא יסחוט. [ובאמת זה מוכרח בלשון הגמ' בחולין שם שהנידון הוא מצד הגזירה שמא יסחוט, וצריך תלמוד בשינוי לשונות השמועות].

אולם בלשון רש"י כאן אינו נראה כן, אלא שה'יהיב דעתיה' מתייחס לנידון אם מתייחסים לזה כאוכל או כמשקה.

ובצל"ח עמד בדקדוק זה, והפליג לחדש דאמנם יש כאן ב' נידונים במשנה ובגמרא, נידון של גזירת משקין שזבו שמא יסחוט, ונידון של נולד, ת"ק במתני' אסור אפילו בהכניסם לאכילה, ואז ודאי לא מיחשב משקה והוי אוכלא דאפרת, ובע"כ דגזר משום עומדין למשקין, ואם הטעם משום מוקצה היא גופה גזירה וכו', לכך ודאי הטעם שמא יסחוט בידים, והיכא דסחט בידים בודאי אחשבינהו משקין. אבל ר' יהודה דלא אסר כי אם בעומדים למשקין, שפיר יש לומר הטעם משום נולד.

ואמנם זה פירש רש"י בזיתים וענבים, אבל בשאר פירות ועומדים לאכילה ודאי לא מיחשב משקה, ומשנתנו לכולהו אמוראי איירי עכ"פ גם בשאר פירות, אלא דלשמואל איירי רק בתותים ורמונים, ולרב ולר' יוחנן איירי גם בזיתים וענבים, אבל הא מיהת מיירי גם בתותים ורמונים, ולכך ודאי אין הטעם משום מוקצה ונולד, דהאי ודאי אוכלא דאפרת הוא, וצריך הטעם משום שמא יסחט.

אבל בדברי שמואל 'מודה ר' יהודה בזיתים וענבים', פירש רש"י [ד"ה מודה] הטעם דיהיב דעתיה למיהוי ניהא ליה בהכי, ולא סיים דגזרינן שמא יסחט, משום דבזיתים וענבים ודאי דבגילוי דעת בעלמא מיחשב משקה, וממילא אסור לר' יהודה משום נולד דמעיקרא אוכל והשתא משקה, יעו"ש.

ובעיקרא דמילתא לפרש דברי ר' יהודה בחילוק שבין לאוכלין לבין למשקין שזה אסור משום נולד, כבר הקדימו הרמב"ן בחידושיו כאן, וז"ל, הא דאמר ר"י אם לאוכלין היוצא מהן מותר אם למשקין היוצא מהן אסור. משום שכשהכניסן לאוכלין היוצא מהן אוכל הוא דהא לא ניהא ליה במשקה כלל, וכאכלא דאפרת הוא, ואין כאן משום נולד, והכי מפרש לה בפ"ק דחולין, ואם למשקין היוצא מהן משקה הוא ובכח"ג ודאי נולד הוא ואסור, והיינו דאמרינן מודה היה ר"י לחכמים בזיתים וענבים דכיון דבני סחיטה ניהו יהיב דעתיה, פי' והו' לחו משקין ואסורין דנולד הוא, ויעו"ש מה שכתב לדחות זאת משום שבפרק קמא דביצה משמע דאפי' מאן דלית ליה נולד משקין שזבו אסורין משום גזירה שמא יסחוט וה"ט דרבנן.

שיטת רש"י בכל השמועה שהנידון הוא בשם משקה, ושם משקה נקבע לפי הרגילות

[ב] אולם בשיטת רש"י נראה יותר לבאר לפי כללות פשט השמועה, דבדברי רש"י מבואר שנידון כל הסוגיא הוא בשם משקה, יעויין היטב בלשונו לקמן (קמד, א ד"ה שלא לרצון בסתמא), וכן למד הרמב"ן בשיטתו, והאריך להקשות עליו 'דלאו משום דמשקין ניהו אלא משום דגזרינן בהו משום שמא יסחוט אטו זיתים וענבים דהא דמו למשקין', אולם בשיטת רש"י מבואר שהנידון הוא בשם משקה.

ויעוי' בדברי הרמב"ן בקושייתו שנקט בפשיטות שבתותים ורימונים לא שייך שיהיה לזה שם משקה וא"כ למה רבנן אוסרים אפילו בהכניסן לאוכלין, וכן בזיתים וענבים אליבא דר' יהודה למאן דאמר מודה ר"י בזיתים וענבים, ומזה הוכיח דע"כ אין זה משום דמשקין ניהו.

אולם בשיטת רש"י נראה דאמנם בכל כי האי גוונא חשיבי משקין מאחר שהרגילות היא בזיתים וענבים שרובן לסחיטה, וכן בתותים ורימונים הרבה סוחטים אותם, הרי שיש בכאן שם משקה לענין סחיטה, ואף אם בגדרי 'משקה' דעלמא מאחר שהכניסו לאוכל לא שייך להגדירו כמשקה, מ"מ לענין סחיטה כל שהרגילות היא לסוחטו זה נחשב למשקה.

וביאר הדברים, דלשיטת רש"י בכל הסוגיא אין שום מעליותא בזיתים וענבים בשל היותם 'משקה' בשמם ובעצמותם, אלא משום שהדרך היא לסחוט אותם, ואזי יש לזה שם משקה, אבל לא מצד חשיבות ושם משקה בעלמא¹.

¹ והנה הפמ"ג (פתיחה לסי' שכ) דייק מלשון הר"ן לגבי כבשים, "אבל שאר פירות היוצא מהן לא חשיב משקה להתחייב עליו", דתליא מילתא כמה שאין שם משקה על הדבר הנסחט בשאר פירות כיון שאינו משבעה משקין (לגבי טומאה ושאר דינים).

אמנם כבר העירו בזה שבלשונות הראשונים נראה שהטעמים של אין דרך לסחוטן ולא חשיב משקה צדקו יחדיו, והיינו שחשיבות שם משקה לגבי סחיטה תליא ברגילות לסחוט את הפרי, יעויין ברשב"א ובריטב"א וברא"ש סו"ס ד. וכבר השיגו באגלי טל (מלאכת דש ס"ק מז).

ויעוי' עוד לשון הרמב"ם (פכ"א הי"ב) שנקט הטעם שמותר לסחוט שאר פירות מפני שאינן בני סחיטה. ויש שרצו ללמוד בדברי הרמב"ם דס"ל כסברת הר"ן דמיחסרא בחשיבות משקה. אכן לכאורה אין זכר לזה בדברי הרמב"ם. ומאידך, בלשונו 'לפי שאינן בני סחיטה' לא משמע שזה רק מצד שאין רגילות ודרך אנשים לסחוטן, אלא מצד שהפירות בעצמותם ובתולדתם אינם עשויים וראויים לכך.

ובדבר זה האריך בנשמת אדם (כלל יד אות ב), והסביר לפי"ז כמה לשונות רש"י, לקמן (קמה, א ד"ה דבר תורה), כלומר אסרה תורה מלאכה, ודריסת ענבים הוא דהוי מלאכה אבל שאר דריכות לאו אורחיהו בהכי ולא מלאכה נינהו.

ומשמע ודאי דלאו דוקא זיתים וענבים אלא ה"ה תותין ורמונים וכן כבשים לר' יוחנן, וה"ה כל הפירות שדרך לסחטן דחייב מן התורה, ורש"י אזיל לשיטתו שכתב לקמן (קמד, ב בד"ה כרב הסדא), דכיון דאחשבינהו למשקין הוי משקין וחייב², והא דסוחטין בפגין ופרישין דוקא למתק, דלא גזרינן שמא יסחוט דאין דרך לסחטן אבל תותין ורמונים דדרך לסחטן אפילו למתק אסור שמא יסחוט וחייב.

וכן מתורין לפי"ז מש"כ רש"י (בד"ה למימיהן) פטור, שאין זה מפרק שאין המשקה יוצא מן הכבשים שלא גדל בתוכן כו', ומשמע דאלו גדל בתוכן היה חייב, וקשה דהא רב ס"ל דאין אסור מן התורה אלא זיתים וענבים וכמו שכתבו התוס' שזה טעמא דרב, אלא על כרחך דרש"י ס"ל דלאו דוקא זיתים וענבים אלא כל מידי דאורחיה לסחוט וסוחט למימיהן דחייב, ולכן הוצרך לפרש דמשום הכי לרב למימיהן פטור משום שאינו גדל בתוכו. [ועי' בשו"ת מהרש"ם ח"ו סי' נא]³.

ומעתה נמצא ברור בשיטת רש"י שכל קוטב השמועה היא מה נחשב למשקה להיכלל בחיוב מלאכת סחיטה.

ולכאורה נראה בדבריו כמו שנתבאר בענף ב בדברי החזו"א שמנהג העולם אם לסחוט אינו מהווה סיבה לאיסור סחיטה אלא סימן על השימוש ויעוד הפרי, ובזה מבואר שהרמב"ם נקט להדיא גם תפוחים בתוך 'שאר פירות', ואע"פ שהוכיח הב"י שכבר בזמן הש"ס היו רגילים לסחוט את התפוחים, וכנראה הביאור משום שהשימוש במשקה התפוחים הוא לרפואה וכד', ופרי התפוח אינו מוגדר כפרי המיועד לסחיטה, [ועי' ביאור הגר"א סעיף א וקושיית הביאור הלכה ד"ה ובמקום שנהגו].

² לשון רש"י 'זכיון דאיהו מחשב ליה הוי משקה ומיחייב' מבואר בפשוטו כהבנת החי"א שבכל הפירות שיטת רש"י שהיב על סחיטתן מדאורייתא. אולם בשו"ע הרב נקט שהוא רק מדברי סופרים, וכן נקט להלכה במשנ"ב (סי' שכ ס"ק ז). וכבר תמה על הגר"ז בספר תהלה לדוד מלשון רש"י כאן.

ברם יעויין בחידושי צמח צדק כאן שרצה לדחות הכרח זה בדעת רש"י, שהוא נגד הכרעת הפוסקים, וכנ"ל, דלעיל (פא, ב) גבי פרפיסא נקט רש"י לשון חייב באיסור דרבנן.

אולם באמת לא ידעתי מה תימה יש בדבר, הרי בלא"ה שיטת רש"י ודעמיה לא נפסקה להלכה, ועי' ביאור הלכה (סעיף א סוף ד"ה אסור לסוחטן) שכתב על שיטה זו שהיא יחידא לגבי הרבים הרי"ף והרמב"ם ודעמיהו שמתירים לגמרי בשאר פירות, והוסיף עוד את סברת הב"י שאפשר שלפי תירוצא דר"פ גם רש"י והתוס' מודים. [וכבר הקשו ע"ז מדברי התוס' (יט, א ד"ה השום) וז"ל, ומיהו התם מסיק דתדין אף על גב דלאו בני סחיטה נינהו הואיל ואחשבינהו ה"ל משקין ולפ"ז הא דקתני סוחטין בפגעים לאו סחיטה גמורה קאמר אלא מיתוק בעלמא. ומבואר להדיא דסברת אחשבינהו קיימא אליבא דמסקנא].

³ והנה כל דברי הנשמת אדם קאי לפי הבנתו בדברי רש"י שהמכוון בדבריו בלשוננו 'אבל שאר דריכות לאו אורחיהו בהכי ולא מלאכה נינהו', היינו שאין הדרך לסחטן. אולם האמת יורה דרכו שלשון רש"י כשלעצמו משמע דשיטת רב היא כלפי החיוב מדאורייתא של סחיטה שבשאר פירות הו"ז מזיתים וענבים יש כאן היסרון בצורת עשיית המלאכה דהוי ליה כמו שינוי, שאין זה דרך דריכה.

ומצינו בתוס' רי"ד שנקט סברא זו גם כלפי דרבנן בדין שאר פירות (לבד תותים ורימונים), וז"ל, הסחיטה אף על פי שהיא תולדה דמפרק ע"י שינוי הותר' וכיון שאין דרך בני העולם לסחטן אין לך שינוי גדול מזה. [ועי' בהערה הבאה שבאמת נראה דהחיוב תורה והגזירה דרבנן של משקין שזבו המה ב' נידונים, אבל החי"א השווה ביניהם].

ולפי"ז מדויק היטב דבגמ' לגבי זיתים וענבים לא נקט רש"י החשש של שמא יסחוט, משום דסבר שבזיתים וענבים א"צ לזה, והיינו שבזיתים וענבים הגזירה היא על החפצא ד'משקה' של זיתים וענבים בשל היותו משקה בעצם, ואין גדר הגזירה משום החשש שכעת ימלך בדעתו וילך ויסחוט, אלא דמ"מ כיון שכאן מייירי שהכניסם לאוכלין, ועשה מעשה לאפקועי מיניה שם משקה, ע"ז נצרכה ובאה הסברה ד'כי אתו לידי משקה יחייב דעתיה למיהוי ניהא ליה בהכי'⁴.

שם משקה לרש"י אינו תלוי בשם משקה לענין טומאה אלא בשם מלאכה

[ג] והנה לשיטת רש"י מבואר שכל השם משקה דבעינן הכא היינו דבר שהרגילות היא לסחוט אותו, וזהו כל המעליותא של זיתים וענבים, ולכאורה צ"ב, שהרי בגמ' נראה דמדמי לנידון של שם משקה לגבי קבלת טומאה, ונראה שאין זה תלוי במה שרגילות לסחוט אלא בחשיבות שם משקה בדיניו ובהגדרתו.

ועמד בזה בחזו"א (סי' נה ס"ק ה) וכתב וז"ל, נראה דלענין חיוב שבת אינו תלוי בדין משקין לענין טומאה, ואע"ג דבגמ' מדמה להו שבת להכשר, היינו רק לענין משקה הבא לאוכל וכן לענין סתמא, דלענין דינים הללו, חד טעמא לתרווייהו, אבל ענין עצם החיוב שבת, כל שבני אדם נהנין מן המשקין כמו שרגילים, אזי כשמפריד את המשקה מן האוכל חייל עליה שם מפרק, וכל משקה דלא חשיב להו למפל ולהוציאה מן האוכל, אלא אוכלין את האוכל ואת המשקה בתערובות, לא חייל על הפרדתן שם מלאכה... דלאו במשקה הדבר תלוי אלא בשם מלאכה.

והיינו דלגבי שבת אין זה תלוי בהגדרה הדינית והלמדנית אם יש לזה תורת משקה, אלא עד כמה שמצד המציאות יש כאן דבר נפרד מן האוכל שנהנים ממנו בתור משקה, וזה סגי להחשיב את הסחיטה וההפרדה כמלאכה של פירוק דבר מדבר, ולא כפירוק של דבר לשנים⁵.

⁴ שוב התבוננתי שלכאורה יש כאן ב' נידונים חלוקים, הא' נידון בחיוב סחיטה מדאורייתא, אם קובע לזה שם משקה דעלמא וחשיבותו או מה שהרגילות לסחוט, ובזה דן הפמ"ג, ונקט שנחלקו בזה רש"י והר"ן, ובספר אגלי מל כתב לקרב השיטות דכו"ע לא פליגי דשם משקה דהכא תלוי ברגילות לסחוט, וכמו שהבאנו לעיל. והב' נידון בגזירה דרכנן על שאר פירות וכן מה שגזרו על משקין שזכו מאליהן, על איזה מין משקה גזרו.

ואף כי יש מקום להשוות הנידונים, אין שום הכרח לזה, ולכן מה שהבאנו לתלות דיוק לשון רש"י הנ"ל בשיטתו במהלך הגמ' בדין גזירת משקין שזכו בתותים ורמונים מישך שייכא לנידון דידן, אבל כל הנידון בחיוב דאורייתא של סחיטה לכאורה הוי נידון נפרד. ודברינו מושתתים על דברי הנשמת אדם דמשוי להו בהדדי, ולכאורה הדברים אינם מוכרחים כלל.

⁵ ועדיין צ"ת, דהנה ברש"י ד"ה שלא לרצון כתב דה"ה דהוה מצי למירמא נמי אזיתים וענבים, וכתב בהגהות הגאון רבי אלעזר משה הורוויץ וז"ל, לו"ד נ"ל דל"ש להקשות כלל מטומאה אשבת, דכיון דאורחיהו למשקין גזרינן בשבת, אלא דפריך בתותים ורמונים דלאוכלין מותר, והוי סתמא כלאוכלין, כדחזינן התם דסתמא הוי כשלא לרצון, עכ"ד. ורש"י שהעמיד הקושיא גם בזיתים וענבים נראה דסבר שניתן להקשות מטומאה לשבת ודמו אהדדי.

גזירת משקין שזבו בדברי הראשונים

[ד] אולם נראה עוד שאף לדברי הרמב"ן אין הנדון רק משום חשש שיבוא לסחוט בעלמא, אלא נידון השמועה הוא מה נכלל בגזירה חז"ל על משקין שזבו, וכמו שיתבאר בס"ד.

התוס' כאן בשמעתין הקשו על הא דאמר רבי יוחנן בגמ' 'הלכה כר' יהודה בשאר פירות', מהא דבריש ביצה גזר ר' יוחנן ביצה שנולדה ביום טוב משום משקין שזבו והכא לא גזר בשאר פירות. וחילקו התוס' די"ל דשייך טפי לגזור בביצה לפי שהיא עומדת ליסחט מן התרנגולת ודרך לגומעה היה אבל שאר פירות אין עומדים ליסחט כלל.

ומבואר בתוס' שאף שבדאי ביצה יש לה דין אוכל גמור, מ"מ שייכא בגזירת משקין שזבו משום שיש לה דמיון למשקה בכך שהיא עומדת להיסחט מן התרנגולת ודרך לגומעה היה, ובדומה לזה מצינו בתירוצי שאר הראשונים על קושיות דומות לקושיית התוס'.

הרמב"ן כאן ועוד ראשונים הקשו בדומה לקושיית התוס' בסתמא, היאך אסרינן ביצה משום משקין שזבו ומשום גזירה דשמא יסחוט, והא פירות גופיהו שרו שהרי מודים חכמים לר"י בשאר פירות דלאו בני סחיטה נינהו כ"ש בביצה דחז"ל למישרי דלא שייכא בה סחיטה כלל.

ותירין הרמב"ן וז"ל, י"ל שאר פירות דעבידי לאכילה ולא למשקין וכשאדם סוחטן הוא מפסידן מאכילה לא גזרינן בהו דליכא משום שמא יסחוט, אבל ביצה כיון דעבידא להטיל ביצים ולא מפסיד אוכלא בהכי דמיא לזיתים וענבים דמה זיתים וענבים משקין שבהן בלועין ועשוין להוציא מהן אף ביצה נמי בלועה ועשויה להוציא.

ומבואר בדבריו דבאמת אין דין האיסור בצמידות לחשש שמא יסחוט, שכן בביצה אין חשש שיבוא לסחוט, דל"ש ביה סחיטה, אלא כיון שנמצא דמיון מה בין ביצה לזיתים וענבים, שוב אף הביצה היא בכלל הגזירה של משקין שזבו.

ויתירה מזו שמעינן בדברי הרשב"א בריש ביצה (ג, א) שהקשה קושית התוס' בנוסח אחר, וז"ל, ואיכא למידק אשמעתין לר"י דאמר משום משקין שזבו והא ביצה אוכלא הוא ובפרק חבית שרי אפי' משקה הבא לאוכל משום דמשקה הבא לאוכל כאוכל וכדאמר' התם סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה אבל לא בתוך הקערה וקא מפרש טעמא התם משקה הבא לאוכל כאוכל⁶.

⁶ ונראה שהרשב"א הקשה קושייתו אחר תירוץ התוס', בדברי התוס' נתבאר שישנו דמיון בין ביצה למשקין שזבו משום השלב שהביצה היא עדיין לא מקבלת את שמה ותוארה כאוכל, והיינו באופן שהיא יוצאת ונסחטת מן הבהמה, וכן מאחר שיש אופן שהיא נאכלת ונגמעת היה ולא מבושלת.

[ו] יש לדון אם כוונת התוס' דביצה כשהיא חיה יש לה תורת משקה ולא אוכל, והאריכו בזה אחרוני זמנינו, ואספו לכל המהנות בשו"ת יביע אומר (ח"ט או"ח סי' כ) ובשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' קיג), יעו"ש היטב.

ויעו"ש בדבריהם שהביאו לשון המאירי ריש ביצה שם, וז"ל, וי"ל דביצה דמיא למשקים שזבו, טפי משאר פירות, שהמשקה שלה והוא החלבון מכונס במקום אחד, כמשקה של זיתים וענבים, שהיא חשובה בלידתה כמשקים היוצאים ממנה, שלידתה מצויה כמו שיציאת המשקים מזיתים וענבים מצויה. וקצת משמע שעכ"פ את החלבון יש לדון כמשקה ולא את החלמון, וזה גם כאשר הביצה חיה ולא מבושלת.

ואולם בדברי הרשב"א בקושייתו נדחה לכאורה ישוב זה, שהרי באופן שאדם סוחט ענבים לתוך קדירה, בודאי עד שהמייץ הנסחט מגיע לקדירה הוא משקה מהודר לכל ענין, אלא שמאחר וסוחטו לקדירה והרי זה

ומתרג' הרשב"א וז"ל, וי"ל דהתם שאני דכיון דעביד איהו האוכל בידים וסוחט ליה לתוך האוכל הויא לה הוכחה טפי אבל הכא דביצה ממילא קא אתי טעי בה [אטו] משקין שזבו מעצמן.

ומבואר בדבריו שאין כאן נידון על הגדרת החפצא אם הוי אוכל או משקה, אלא נידון מה יש לכלול בתוך הגזירה של משקין שזבו מחמת שיטעו ויבואו לדמות למשקין שזבו.

ובהמשך דברי הרשב"א נראה שנתקשה שמ"מ השם אוכל יפקיע את הגזירה של משקין, וז"ל, וא"ת עוד לרבי יהודה דאית ליה אם לאוכלין משקין היוצאין מותרין ביצה נמי באה מאוכל היא, ודחקו בתוס' הרבה בפירוק קושיא זו.

וביאר הרשב"א, וז"ל, ולי נראה דביצה כפירות העומדים למשקין דמיא ומשקין היוצא מהם אסור אפי' לרבי יהודה דטעמא מאי משום דכיון דלסחיטה קיימי ניחא להו בהו דילמא יחיב דעת' וסחיט ביצה נמי ניחא ליה בלידתה וכ"ע ניחא להו טפי בביצה הנולדת מביצה הנמצאת במעי תרנגולת וכו'.

ומבואר בדברי הרשב"א שאע"פ שפירש את סברת יחיב דעתיה מצד החשש שיבוא לסחוט, מ"מ העמיד גם בביצה הסברא של יחיב דעתיה מצד שניחא ליה בלידתה, ומבואר שגם סברת יחיב דעתיה אינה מצד החשש שבמציאות ילך ויסחוט, אלא שהיחיב דעתיה' משייך את המציאות של הביצה לגזירת משקין שזבו, דדמי להו אהדדי, וכן הוא בזיתים וענבים ושאר מילי.

ועכ"פ לפי כל האמור נראה שיקשה לשיטת רש"י מהא דביצה נידונית כמשקה, ולכאורה רחוק הוא שנדון את הביצה כמשקה, [ויעויין בהערה 6].

לשיטת ר' יוחנן אי שאר פירות היינו כל הפירות או רק תותים ורימונים

[ה] **בגמ', ורבי יוחנן אמר: הלכה כרבי יהודה בשאר פירות, ואין הלכה כרבי יהודה בזיתים וענבים.**

הנה בפשוטו המכוון בדברי ר' יוחנן 'בשאר פירות' היינו ככל הפירות שאינם זיתים וענבים, וכן משמעות לשון הראשונים, יעויין ברשב"א וריטב"א.

ולפי"ז נמצא חידוש גדול בדברי ריו"ח, שהרי המשנה מיתקמא שפיר בתותים ורימונים, ובזה נחלקו רבנן ור"י רק לענין בדיעבד שהמשקין זכו מאליהן אם נאסרו ולא לענין לכתחילה דלכו"ע אסור לסחוט. ואילו להלן בסוגיא מייתי ברייתא שסוחטים לכתחילה שאר פירות שאינם עומדים לסחיטה כלל כמו פגעים ועוזרדין, ונקיט הגמ' מסברא שאין שום חילוק בין רבנן לר' יהודה בהך מילתא, ואף רבנן שרו לסחוט לכתחילה פירות אלו. אכן אי נימא שריו"ח מיירי בפירות אלו, נמצא לדבריו שישנה מחלוקת מן הקצה אל הקצה, שלרבי יהודה שרי לכתחילה לסחוט פירות אלו, ואילו לרבנן לא די שאסור, אלא גם גזרו על המשקין שזבו מהן מאליהן.

ומהאי טעמא מצינו בספר חפץ ד' לבעל אוה"ח ובחזו"א (שם ס"ק א) שנמו לומר דשאר פירות דמיירי בהו ריו"ח היינו דווקא תותים ורימונים ולא מיירי בשאר פירות, יעויין בדבריהם.

משמש לאוכל ולא למשקה הרי זה מפקיע ממנו שם משקה, וה"נ יש לומר בביצה שלא איכפת לן במה שיש כאן איזה דמיון למשקה, סו"ם בהגדרת הדבר ביצה היא אוכל ולא משקה, ודוק.

ובאמת נראה שאין זו קושיא כ"כ, כי בודאי ריו"ח לא חש לברייטא זו מאחר שהעמיד הברייטא שהיא דברי ר' יהודה לבדו, ואף שבאמת בדברי ר' יהודה לא מצינו בשום מקום שהוא מתיר סחיטה לכתחילה יותר מרבנן, וזו באמת טענת הגמ' לחלק, וכנראה היינו משום דס"ל דסברת רבנן שאסרו אינה מחמת דבעו שם משקה בעצם, אלא כל שיש כאן משום סרך סחיטה הרי זה נכלל בכלל הגזירה שמא יסחוט, ואילו ר' יהודה שחילק בזה וסבר שלא גזרו במקום שאין הפירות עומדים לסחיטה כלל, בע"כ דסבר שלא גזרו במקום דהוי אוכל גמור ולא משקה, ומה"ט סברא הוא לומר שאף יתיר ר' יהודה לסחוט לכתחילה, דלאו שם סחיטה עלה לסחוט אוכל מאוכל, ועי'.

ביאור כל מהלך הגמ' בהך דרבנן מודו לר' יהודה בשאר פירות

[ו] איתא בגמ' (קמד, א-ב), אשכחן רבי יהודה דמודי לרבנן בזיתים ובענבים. רבנן דמודו ליה לרבי יהודה בשאר פירות מנלן דתניא סוחטין בפגעין ובפרישין ובעזרדין, אבל לא ברמונים. ושל בית מנשיא בר מנחם היו סוחטין ברמונים⁷. וממאי דרבנן היא, דילמא רבי יהודה היא, ותהוי נמי רבי יהודה, אימר דשמעת ליה לרבי יהודה יצאו מעצמן, סוחטין לכתחילה מי שמעת ליה אלא מאי אית לך למימר כיון דלאו בני סחיטה נינהו אפילו לכתחילה; אפילו תימא רבנן, כיון דלאו בני סחיטה נינהו אפילו לכתחילה. שמע מינה: רבנן היא, שמע מינה.

והנה יש לתמוה הפלא ופלא בלשון הגמ', חדא, בעיקר טענת הגמ' שמאחר שלא מצינו מפורש בדברי ר' יהודה במתני' להתיר לסחוט לכתחילה, ואני נצרך לבאר הטעם דדברייטא דשרי לסחוט לכתחילה משום דהני פירות לאו בני סחיטה נינהו, שוב אית לן למימר דזה קאי אפילו לרבנן ג"כ, וא"כ 'שמע מינה רבנן היא'.

וצ"ב אטו לא ניתן לומר דחזינן בשיטת ר' יהודה שהוא מיקל יותר בכל הענין של סחיטה, ואינו גוזר אלא בהכניסן למשקין להדיא, ומעתה יש לומר שלדידיה אין אנו חוששים כ"כ שמא יבוא לסחוט פירות המיועדים לסחיטה, וס"ל שמה שאינו מיועד לסחיטה זה מחלקה בפני עצמה, ולכן תני במתני' שבהכניסן לאוכלין לא גזרו על המשקין שזבו, ובדומה לזה לא ס"ל למיגזר לסחוט פירות שאינם מיועדים לסחיטה כלל, אטו שיבוא לסחוט פירות המיועדים לסחיטה.

ואף אי נימא שאין הכרח לתלות דין זה שסוחטין לכתחילה בשיטת ר' יהודה במסוים, אבל כיצד ניתן לומר בודאות 'שמע מינה רבנן היא', כיון שעדיין יש מקום גדול לומר שהיתר זה של סחיטה לכתחילה בשאר פירות הוא דווקא לר' יהודה ולא לרבנן.

וביותר, שהרי מלשון 'מודים חכמים לר' יהודה בשאר פירות', נראה שיש קשר ושייכות בין היתר הסחיטה בשאר פירות לבין היתר משקין שזבו בתותים ורימונים לדעת ר' יהודה, שאם אמנם ב' נידונים דלא שייכי אהדדי המה, איך יפול בזה לשון 'מודים', וא"כ מהיכי תיתי לן דרבנן לא פליגי בזה, אחר שיש מקום לבע"ד לחלוק.

ועוד יש להעיר טובא בלשון הגמ' 'אימר דשמעת ליה לרבי יהודה יצאו מעצמן', דנראה שאם הנידון היה על יצאו מעצמן אזי באמת את"ש דיש להעמיד הברייטא כשיטת ר' יהודה במתני', והלא קשיא טובא, דבברייטא תניא היתר גמור ללא שום חילוק, ואילו

⁷ כתב בספר יראים (סימן רעד ובדפוס ישן קב), וז"ל, ולא מיבעיא שהיוצא מהן מותר אלא אפילו לסחוטו לכתחילה שרי אך שיהיה לכבוד שבת. והדברים סתומים מהי כוונתו שהיתר הסחיטה הוא רק לכבוד שבת, ואולי אתי עלה מטעם איסור הכנה. וצ"ת.

במשנה מחלקינן ביצאו מעצמן דרך בהכניסן לאוכלין לא גזרינן אבל בהכניסן למשקין גזרינן.

ובפרט שהרי מבואר בגמ' שאפילו בסתמא אסר ר' יהודה, ובחכרה שזהו דין מיוחד של היתר בהכניסן לאוכלין, וכל זה אין לו שום זכר בדברי הברייטא, וא"כ גם בלאו הטענה ששמעינן לר"י רק בדיעבד ולא לכתחילה, המשנה דידן והברייטא אינם עולים בקנה אחד בשיטת ר' יהודה.

ואשר נראה בזה בס"ד, דהנה בלאו הברייטא דסוחטין לפגעים דשרי לסחוט פירות שאינם בר סחיטה לכתחילה, היה מקום לפרש דינא דמתני' 'אין סוחטין את הפירות להוציא מהן משקין' דמיירי בכל הפירות שבעולם בלא שום יוצא מן הכלל, כי אין הדבר תלוי בשם משקה דעלמא, אלא עצם מציאות הסחיטה שיוצר כאן מציאות של נוזל מתוך הפירות משוי ליה משקה ואסור, ואפילו אם באמת אין הפרי בעצמותו מיועד לסחיטה, ולמשקה זה אין שם משקה בעלמא.

והא ראייה שעד שלא הביאו הברייטא הלזו לא נתקשו בגמ' היאך שייך לאסור סחיטת פירות שאינם מיועדים לסחיטה כלל, ולא הוצרכו לסברא של אחשביניהו לאסור את הסחיטה. וכן למאי דמוקי בתחילת הסוגיא דמתני' מיירי בתותים ורמונים ובהו איפליגו ר"י ורבנן לא בעינן להביא בזה מנהג בית מנשיא או אחרים שנהגו לסחוט, ובע"כ שמסברא יש מקום גדול לאסור בכל גווני.

ומעתה נראה דבלאו דברי הברייטא היה נראה שאיסור סחיטה נאמר בכל הפירות שבעולם, וכל החילוק ששמענו בדברי ר' יהודה בין אם הניחם לאוכלין או הניחם למשקין או בסתם, הכל הוו סברות רק בשיעור הגזירה של רבנן שגזרו על משקין שזכו מאליהם שמה יסחוט, באילו אופנים חששו שיבוא לסחוט, אבל באמת אין חילוק מהותי בענין הסחיטה בין אם הדבר מוגדר כאוכל או כמשקה, וכמש"נ.

ולפי"ז יתבארו היטב דברי הגמ' שמקשה 'אימר דשמעת ליה לרבי יהודה יצאו מעצמן, סוחטין לכתחילה מי שמעת ליה', שאין זו סתם קושיא שדברי הברייטא אינם כתובים במשנה, אלא שדברי הברייטא הינם מהפכה בכל ההסבר בדעת ר' יהודה, והיינו שאם אמנם ר"י דיבר רק על יצאו מעצמן, ההבנה היא שהחילוק בין לאוכלין בין למשקין הוא רק עד כמה גזרו שמה יסחוט, אבל אם נעמיד את הברייטא אליבא דר"י יצא בדבריו שכל איסור סחיטה תלוי במהותו בכך שסוחט משקה בעצמותו ולא אוכל, ובדבר זה לא מצינו שנחלקו עליו רבנן.

ונמצא שאמנם שפיר יאות ע"ז לישנא ד'מודים חכמים לר' יהודה', כי אם אמנם מעמידים אנו את הברייטא אליבא דר"י, הרי שיש לנו פשט חדש בדברי ר' יהודה במתני' וגילוי ביסוד איסור סחיטה, ואם חכמים מסכימים לזה בשאר פירות, אזי נמצא שמודים ליסודו של ר' יהודה המבואר במתני' לגבי משקין שיצאו מעצמן מתותים ורמונים.

ולפי"ז את"ש דבגמ' לא נזכר חילוק הדין ביצאו מעצמן גופא בין לאוכלין ללמשקין, שכן אין נקודת קושיית הגמ' למצוא חוסר התאמה בין שיטת ר' יהודה במתני' לברייטא, אלא חיפשו את המהפכה שבדברי ר"י בברייטא, וכמו שנתבאר.

ביאור המשך הסוגיא דתלי בהך דאחשביניהו לפי האמור

[ז] ולחלן איתא בגמ', אלא מאי אית לך למימר כיון דאחשביניהו הוה להו משקה, הכא נמי, כיון דאחשביניהו הוה להו משקה.

והנה כל המעיין היטב בדברי הגמ' משתומם על המראה, שבכל מהלך הגמ' עד שהביאו את דברי הברייתא דסוחטין לפגעים היה מובן לגמ' הדין של סחיטת תותים ורימונים, דקאמר בגמ' מסתברא בתותים ורימונים פליגי, ופירש"י, דאיכא דבעו להו למשקין הלכך משוו להו רבנן כזיתים וענבים, ולא הוצרכנו לבאר משום טעמא דאחשבינהו, והנה משום דקתני בברייתא 'ושל בית מנשיא בר מנחם היו סוחטין ברימונים', ומחמת דבעי לאוקמא דברי רב נחמן שאמר הלכה כשל בית מנשיא בר מנחם העמידו כל ההלכה על טעמא דאחשבינהו.

ובאמת בלשון הברייתא איתא: אבל לא ברימונים, ופירש"י, דאורחייהו בהכי. והך דבית מנשיא מפרש רש"י: היו רגילין לסחוט רמונים בחול, אלמא איכא דסחיט להו, הלכך בשבת אסור.

והמבואר שעצם הדבר דאיכא דסחיט להו סגי בזה לומר דאורחייהו בהכי, וא"כ מאי בעינן להך דאחשבינהו.

וביותר צ"ב, שהרי בכל דברי הגמ' לעיל מבואר שבסתמא ג"כ אסר ר' יהודה בתותים ורימונים, ולכאורה צ"ב, דהתינה בגוונא שהכניסן למשקין יש לדון דמהני מדין אחשבינהו, וכמש"נ, אבל בסתמא מהיכי תיתי לאסור.

ולפי האמור בס"ד הדברים מאירים, דמתחילה סברת השמועה היא שאיסור סחיטה הוא בכל פרי ששייך בו סחיטה, וכל הנידון לחלק בין מיני הפירות ובכוונת הסוחט היינו בנוגע לגזירת משקין שזבו, באילו אופנים גזרו, אולם כיון שלמדנו בהך ברייתא דסוחטין לפגעים יסוד חדש שאיסור סחיטה מיתלי תלי וקאי בשם משקה, שוב לא סגי לן במה שיש כאלו שסוחטים הפרי, אלא אנו צריכים להך דאחשבינהו.

ולהלכה בדין סתמא מצינו שנחלקו בזה האחרונים, שכתב במשנה ברורה (סימן שכ ס"ק ו), ואם לא נתכוין בעת קבוצו לא לאכילה ולא למשקה רק סתמא אסור דכעומדין למשקה דמי כ"ז שלא קבצן לאכילה. ובשער הציון (ס"ק ו) הערה מקורו: עולת שבת בשם הגמרא וכן הוא במאירי, ודלא כקרבן נתנאל⁸.

אם הכניסן למשקין משוי ליה כאחשבינהו

[ח] בגמ', אלא מאי אית לך למימר כיון דאחשבינהו הוה להו משקה, הכא נמי, כיון דאחשבינהו הוה להו משקה.

יל"ע טובא לשיטת רש"י והתוס' דסברת אחשבינהו נאמרה דווקא בשאר פירות, ואילו בתותים ורימונים לא בעינן לזה, והיינו דבשאר פירות אם סוחט שאר פירות לשם משקה אסור משום אחשבינהו, ובפירות שדרכן לסחוט אסור גם בסוחט למתק הפרי, בגוונא שהכניס שאר פירות למשקין ולא סחטן בידים, אם נימא דבזה אחשבינהו וה"ל משקה.

⁸ ועי' במרכבת המשנה (פכ"א ה"ו) בשיטת הרמב"ם, וז"ל, ומשמעות לשון רבנו דדוקא לדורכן הוא דאסור. ונ"ל דסובר רבנו דלפי מסקנת הש"ס הלכה כשל בית מנשיא בר מנחם... ומ"מ פסק רבנו כשל בית מנשיא בר מנחם לעיל ה"ב בתותים ורימונים והסביר שם הטעם דאע"ג דבשאר פירות בטלה דעתן כמסקנת ר"פ מ"מ בתותים ורימונים אף על גב דבטלה דעתן של בית מנשיא בר מנחם דשאני ערביא דהוה אתרא אפ"ה היכא דאחשבינהו כיון דאיכא מיהת מיעוטא שסוחטין דהיינו של בית מנשיא לא בטלה דעתן וגזרינן אטו זיתים וענבים, ומש"ה פסק רבנו דבסתם אזלינן בתר רובא דעלמא דאינם עומדין למשקין ולא קיי"ל כר"י בסתם אף על גב דקיי"ל כוותיה בתותים ורימונים למשקין.

ויסוד הספק בזה דביאור הך סברא דאחשבינהו בסחיטת הפירות למשקה יש לומר בתרי אנפי, הא' שאף שבעלמא הפרי אינו מיועד לסחיטה ולהוציא ממנו משקה, בכך שסוחטו מגלה דעתו שמחשיב את המשקה היוצא ממנו ובחשיבות זו משוי ליה משקה. הב' דלאו היינו משום גילוי דעת על מחשבתו שמחשיבו למשקה, אלא מעשה הסחיטה שהוא מפיק בפועל מן הפרי משקה זהו המחשיבו בפועל למשקה, ע"י יצירת המשקה.

ונפ"מ בגוונא הנ"ל שהוא לא סחט הפרי אלא רק הכניסו למשקין, שאם החשיבות היא בגילוי דעת, לכאורה גם בהכנסה ליעוד של למשקין יש גילוי דעת ונימא דאחשבינהו ויכלל בגזירת משקין שזבו, אולם אם החשיבות נוצרת ע"י מעשה הסחיטה, אזי בודאי בהכנסה למשקין אין חשיבות זאת.

ומצאתי בחזו"א (סי' נה ס"ק ב) שכתב בזה"ל, ולפרש"י ותו' נראה דאמר מודים חכמים לר"י בש"פ היינו פרישין דהכניסין לאוכלין היוצא מהן מותר אבל למשקין היוצא מהן אסור, והיינו דאמר דמודים חכמים לר"י. אבל לפי רמב"ן וש"פ דפרישין מותר לכתחילה אף למימיהן דכיון דליכא מאן דסחט להו לא מהני הא דאחשבינהו דבטלה דעתו על כן היוצא מהן מותר אף בהכניסין למשקין.

ועכ"פ מבואר בדבריו דפשיטא ליה שבהכניסין לאוכלין יהא מותר מדין אחשבינהו ולא בעינן דווקא סחיטה בידים.

ואולם המעיין היטב בלשונו בס"ק א יראה דאדרבה משמע איפכא, דלא קאתי עלה מצד שכבר אחשבינהו בהכנסתן למשקין, אלא רק מצד החשש שמא יסחוט להו וסחיטתן אסורה (מצד אחשבינהו).

והנה כהאי חששא מצינו בדברי הרשב"א כאן שכתב לבאר הטעם שבהכניסין לאוכלין רבנן אסרי אע"ג דלא חשבינן להו למשקין אלא משום אחשביה, ועלה קאמר שהחשש הוא שמא יסחוט ומדין אחשבינהו יתחייב משום סחיטה, והיינו דחיישינן שימלך ויהיב דעתיה לסחיטה, וכעין סברת הגמ' בזיתים וענבים אליבא דרבנן.

ומשמעות הלשון ברשב"א נראה שבהכניסין למשקין לא קשיא ליה, ועדיין לא נתבאר אם היינו משום דסבר דזה מהני מדין אחשביה, או שבהכניסין למשקין הוה פשיטא ליה טפי שיש לחוש שמא יסחוט ויחשיבו למשקה, והפשטות נראה יותר כצד הראשון.

ושוב הראני הרה"ג ר' יצחק דסלר שליט"א את לשון הרי"ף, ועוד מדיחיה טעמא כדרכ חסדא דאמר תרדין שסחטן ונתנן בתוך המקוה פוסלין את המקוה בשינוי מראה, ואמאי והא לאו בני סחיטה נינהו, אלא מאי אית לך למימר כיון דאחשבינהו הוה להו משקה, ה"נ כיון דאחשבינהו ה"ל משקה, ש"מ דאסחיטה קאי דלא מצית למימר דאחשבינהו אלא היכא דסחטן.

ומשמעות לשון הרי"ף דלומר 'אחשבינהו' בעינן סחיטה בידים ממש. ברם, כל דברי הרי"ף שם נסובים להפריד בין נידון איסור סחיטה לגזירת משקין שזבו, ועלה קאמר דסברת אחשבינהו לא ניתן לומר אם לא באופן שסוחט בידים ממש. ועל כן עדיין אין ללמוד מדברי הרי"ף לענין הנידון בתותים ורמונים והכניסין בסתמא אי הוו בכלל גזירת משקין שזבו, שהרי נתבאר בכל דבריו דהוה ב' נידונים נפרדים, ועיין.

ומדאירינן בדין סתמא אליבא דהלכתא יש לציין כאן חידושו המופלא של הט"ז שמחדש בשיטת רוב הראשונים והפוסקים שסתמו לשונם ששאר כל הפירות מותר לסוחטן, דהיינו דווקא בסתמא "דבשאר פירות אמרינן סתם סוחטין דאמרינן מסתמא הוא מכוין למתק ואף

על פי שהוא נהנה ממה שיוצא משקה מ"מ עיקר כוונתו בשעת סחיטה לא היתה אלא בשביל מיתוק הנעשה על ידי הסחיטה שזה דרך הסחיטה בשאר הפירות שאין עומדים למשקים".

וכמובן שזהו דוחק עצום לפרש כן בסתימת לשון הראשונים והפוסקים, ויעויין לשון הריטב"א כאן, אבל בפגעים ובפרישים בטלה דעתו ומחשבתו ואין לה דין סחיטה כלל אלא כמפרד אוכלים בעלמא ואוכלא דאיפרת הוא, וזה דעת רבינו ז"ל שפסק סתם שסוחטין בפגעים ופרישים, וכן עיקר.

ביאור היתר הסחיטה לתוך הקדרה ופרטי דינים בזה

[ט] בגמ', אמר רב יהודה אמר שמואל פוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדרה, אבל לא לתוך הקערה.

ופירש"י, לתוך הקדרה – של תבשיל לתקנו, דמוכחא מילתא דלאו למשקה בעי ליה, אלא לאוכל, ואין זה דרך פריקתו, והוי כמפריד אוכל מאוכל. אבל לא לתוך הקערה – דזמנין דלמשקה קאי, ואף על גב דבקערה לא שתי אינשי לא מוכחא מילתא, ואיכא איסור.

והנה 'מדברי כל הפוסקים הראשונים והם חב"ג והרי"ף והרא"ש והרמב"ם והסמ"ג והסמ"ק והטור ורבינו ירוחם והמאירי משמע דאין שום חילוק בין קדרה לשאר כלי אם יש בה תבשיל, והא דחילק הגמרא בין קדרה לקערה הוא, משום דסתם קדרה יש בה תבשיל וסתם קערה אין בה תבשיל'.

אולם 'מדברי רש"י משמע דבקערה אף שיש בה תבשיל ג"כ אסור, משום דלא מוכחא מילתא דזמנין למשקין קבעי לה. [כן הוא ביאורו של רש"י וכ"כ בספר מטה יהודה וכן מצאתי במאירי ודלא כאיזה אחרונים שלא הבינו דברי רש"י כן]. [ביאור הלכה סעיף ד ד"ה לתוך קדרה].

והעולה מן הדברים שלפי הראשונים בדינו של שמואל נאמר רק ההיתר של 'משקה הבא לתוך אוכל אוכל', ולכן אנו מתירים לסחוט לתוך אוכל, ואין בזה שום חילוק בין קדירה לקערה, אלא אם זה לתוך האוכל ממש.

ואילו לפי רש"י נאמר חידוש נוסף בדברי שמואל, שישנו תנאי של 'מוכחא מילתא' דלאו למשקה קא בעי לה, ולכן בסוחט לתוך קערה אסור גם אם יש אוכל בתוכה, ונאמר תנאי נוסף להיתר שתהיה הסחיטה לתוך קדרה.

אבל זה נראה פשוט שלרש"י בקדירה שאין בה אוכל לא נימא שיהיה מותר מחמת שזה מיועד ליתן אוכל, כי ההיתר הוא רק מחמת דין משקה הבא לתוך אוכל, וכעולה מהמשך דברי הגמ'.

ומצאתי בתוס' רי"ד שכתב להדיא שאסור בסוחט לתוך קדירה אם אין בה אוכל, ואף שזה מיועד לאוכל וביאר טעמא במילתא, וז"ל, דעד כאן לא שרא אלא משקה הבא לאוכל שלעולם לא עמד המשקה בעינו, אבל לתוך הקערה שעמד המשקה בעינו לא היה מתיר, וה"ה לתוך הקדרה אם היתה ריקנית⁹.

⁹ ובדברי הרי"ד נראה שהבין בשיטת רש"י שיהיה מותר בקדירה גם אם בה אוכל בפועל, אלא שיושם שם אוכל לאחר מכן, וז"ל, ואף על גב דבקערה לא שתי אינשי לא מוכחא מילתא ואיכא איסורא ואינו נ"ל אלא אף על גב דמוכחא מילתא דלא בעי לה לשתיי אלא לערות התבשיל מתוך הקדרה עליו היה אסור וכו'.

ונראה עוד מדבריו שהאיסור בכה"ג שזה מיועד לאוכל, היינו משום הזמן המסוים שזה משקה עד שזה מגיע לתוך האוכל ומתערב בו.

ולכאורה היה נראה דאמנם ישנם ב' חלקים, כלפי חיוב סחיטה מה"ת לא בעינן מוכחא מילתא, ותליא מילתא באם סוחט לצורך אוכל או לצורך משקה, ונראה שאף אם לא יסחוט לתוך האוכל ממש, אלא מקודם יסחוט לקדירה ואח"כ יתן בה האוכל שפיר דמי, ואולם הוסיפו חכמים למיגזר תנאי נוסף שיחיה 'מוכחא מילתא' שסוחט לאוכל, ולכן התירו רק כאשר נותן לתוך האוכל ממש, ואילו כאשר סוחט לקדירה ריקנית אסור מדברי סופרים.

וכעין זה מצאתי בשו"ע הרב (סעיף ו) שחילק הדין לב' חלקים חיוב דאורייתא וחיוב מד"ם, אלא שהוסיף בזה דבעינן שיחיה ניכר שבא לתקן את האוכל.

וז"ל הגר"ז, מותר לסחוט אשכול של ענבים לתוך הקדרה שיש בה תבשיל כדי לתקן האוכל שכל משקה הבא לאוכל כאוכל הוא חשוב... אבל אם אין בה אוכל אסור לסחוט לתוכה אף על פי שעתיד לערב בה אוכל ובשביל כך הוא סוחט לתוכה יין זה כדי לתקן ולמתק את האוכל שיתן בה אח"כ שיאכלנו עם יין זה והרי זה משקה הבא לאוכל וכאוכל הוא חשוב מכל מקום כיון שבשעת סחיטת היין אין בה אוכל עדיין ואין הדבר ניכר כלל שהוא בא לתקן אוכל אסור מדברי סופרים.

ומסתמא מקורו לתוספת זו ד'לתקן האוכל' לקוחה מלשון רש"י שכתב 'של תבשיל לתקנו'. ברם נראה שאף כי בלשון המחבר כאן סעיף ד העתיק כן, מ"מ לא נראה כן בלשון השו"ע בהלכות יום טוב (סימן תקה סעיף א), בהמה שהיא עומדת לאכילה ורוצה לחלוב אותה לאכול החלב, אם לקדירה שאין בה אוכלין, אסור. ואם יש בה אוכלין מותר, וכגון שבא החלב לתקנו, או שיש בה פרורין והחלב נבלע בהם.

ומבואר דבחדא מתרתי או שהוא סוחט לתוך האוכל ממש והדבר הנסחט מתערב מיד ונבלע בתוך האוכל או שהוא סוחט לצורך תיקון האוכל, ובכה"ג אף שאינו סוחט לתוך האוכל ממש.

ויעויין לשון רש"י בשמעתין (ד"ה הבא): לצורך אוכל כגון שסחטן לשם הפת. ומשמע להדיא דלא בעינן שתהיה הסחיטה לתוך האוכל ממש אלא סגי במה שזה לצורך הפת, ואפילו לא בעינן שיוגדר כמתקן הפת, אלא שמטבל בו את הפת.

אלא דצ"ב שכאשר רש"י מפרש את דברי רב פפא על משקה הבא לאוכל נראה כאילו מתעלם מהאיסור דברי סופרים דבעינן שיחיה מוכחא מילתא, ולכן בעי לתוך האוכל ממש ולא סגי במה דהוי לצורך האוכל או לתיקונו.

וביותר משמע כן בלשון רש"י (ד"ה הני תנאי) וז"ל, אלא במשקה העומד לצחצחו לאוכל קא מיפלגי, דאי נמי משקה הבא לאוכל משקה הוא הני מילי היבא דקא שריף ליה, אי נמי שטר ביה ריפתא דתורת משקה עביד וכו'. ופירש מהרש"א, שריף הוא לשון גמיעה ושטר הוא לשון טיבול מלשון הגמרא בפרק אלו עוברין.

הרי מבואר להדיא שרק למ"ד משקה הבא לאוכל לאו כאוכל דמי אלא משקה כאשר שטר ביה ריפתא ומטבל בו תורת משקה עבד, אבל למ"ד כאוכל דמי הוה ליה כאוכל. וצ"ת. ונע"י מה שהפליג בזה בספר בית אליהו (סי' ד מראה אש אות ה).

ובביאור דברי רש"י נראה, שמתחילה מפרש התנאי הנוסף של מוכחא מילתא דבעינן שיהיה מוכח דלאו למשקה בעי ליה, ואח"כ מבאר עיקר ההיתר של לתוך אוכל, משום ש'אין זה דרך פריקתו, והוי כמפריד אוכל מאוכל'.

וביאור הדברים למדנו בדברי התוס' לעיל (עג, ב ד"ה מפרק; הובא בגליון הש"ס) וז"ל, דמעיכרא כשהיה בדדין חשיב אוכל, וכשהולב לתוך הקדרה נמי הוי אוכל ולא דמי לדש שנשתנה.

והיינו שיסוד איסור סחיטה הוא פירוק ויצירה מחודשת של משקה מתוך אוכל, והיינו שמתחילה המשקה בלוע בתוך האוכל ונחשב כחלק מן האוכל, וכעת במעשה הסחיטה הרי הוא הופכו למשקה, ויוצר כאן משקה מתוך האוכל, והשינוי הזה הוא ה'מלאכת מחשבת' של מפרק שהוא תולדה דדש. מיהו כאשר סוחט לתוך האוכל והנסחט ממשיך להחשב כאוכל, אין כאן שום שינוי ופירוק, אלא כמו חיתוך של דבר לשנים¹⁰.

מעמנו של התוס' רי"ד בהיתר של סוחט לאוכל, וכמה נפ"מ בין הטעמים

[ו] ובתוס' רי"ד מצינו בזה תוספת טעם, וז"ל, אי קשיא נהי דאוכל הוי מ"מ הרי מפרק אוכל מתוך פסולת ומ"ש מדש חטים שמפרק אותם מתוך השבולת. תשובה כל הענבים כמות שהן חזי לאכילה ואין בהן פסולת הילכך אף על גב דסחיט להו ומפיק מנייהו פסולת כיון דההיא משקה אוכלא הוי הו"ל כאוכלא דאפרית כאדם הפורס את ככרו, אבל ודאי כי בעי להו למשקה אין כל הענבים ראויות לשתייה, הילכך הוו תולדה דדש שאין כל השבולים ראויות לאכילה.

ומבואר בדבריו שיסוד מלאכת דש דמי לבורר שהאיסור הוא הפרדה ופירוק של אוכל ופסולת, ואילו כאשר הכל נחשב לאוכל זה מוגדר כחיתוך שפורס את הדבר לשנים ולא כפירוק דבר מתוך דבר. והחידוש המיוחד בדברי הרי"ד שגם במלאכת דש יש את חילוקי השמות של אוכל ופסולת. [והיינו שעד כמה שהכל מוגדר כאוכל ולא פסולת, לא היה מועיל עצם החילוק בין המינים אוכל ומשקה]¹¹.

¹⁰ וכן עולה בדברי השע"צ (ס"ק כא), שהוסיף על העתקת לשון רש"י, וברי"ף כתב דהוי כמפרר אוכל לתוך אוכל, ונראה שכוונה אחת היא.

¹¹ והנה בתוס' להלן בשמעתין (ד"ה חולב אדם) וז"ל, נראה לר"ת דהיינו דווקא בי"ט דחזיא בהמה לאכילה הוי כמו אוכלא דאיפרת אבל בשבת לא חזיא לשחיטה כמו דש חשיבא שהבהמה היא כפסולת וכשהולב הוי כנוטל אוכל מתוך פסולת.

ועי' מהרש"א שדברי התוס' מגומגמים, שתחילת דבריהם משמע שהולב בשבת חייב משום דש, כיון דלא חזיא לשחיטה וכ"כ התוס' בפ' כלל גדול דחולב הוי משום מפרק והוי תולדה דדש. אבל ממה שכתבו בסוף דבריהם וכשהולב הוי כנוטל אוכל מתוך פסולת והיינו תולדה דבורר. ובמרדכי נמי לא זכר דהוי כדש אלא דנוטל אוכל כו'. וכ"ה לשון הר"ן למאן דאוסר הכא בשבת חולב לתוך הקדירה כיון דמ"מ ה"ל כבורר האוכל מתוך פסולת, עכ"ד המהרש"א.

כיוצא בזה מצינו בביאור הלכה על דברי השולחן ערוך (סעיף ה), יש מי שאומר דה"ה לבוסר שמוותר לסחוט לתוך האוכל, ור"ת אוסר בבוסר הואיל ואינו ראוי לאכול. (טור). וכתב בביאור הלכה וז"ל, עיין במ"ב סק"כ שכתבנו דאם דעתו לאכול לאלתר דעת הט"ז ועו"ש להקל מטעם דגם בבורר מקילינן בלאלתר אם הוא אוכל

והנה לעיל כתבנו לדון אם הגדרת משקה לענין איסור סחיטה מיתלי תליא בשם משקה וחשיבותו לגבי דין קבלת טומאה, ויעו"ש מדברי החזו"א בזה.

ברם לפי הנתבאר כאן נראה דבאיסור סחיטה ישנו נידון נוסף דלא סגי בשם משקה שישנו על הדבר הנסחט, אלא שהשם משקה משוי ליה שיש כאן אוכל ופסולת.

והנה בדין זה של סחיטת אשכול ענבים לתוך אוכל, מצינו בבית יוסף וז"ל, וכתב הכל בו וזה לשונו, והראב"ד נמי כתב דהא דאשכול מיירי בין בשבת בין ביום טוב. מיהו דוקא באשכול העומד לאכילה, אבל למשקה אסור. ובעל ההשלמה כתב דהא דאשכול מיירי בין לאכילה בין למשקה, עכ"ל.

ויל"ע בביאור חילוק זה אם האשכול עומד לאכילה או למשקה, הרי הסברא של 'לתוך אוכל' הוא שאין כאן משקה כלל, שכיון שהוא נסחט לתוך האוכל הרי הוא כאוכל, וא"כ מה לי אם האשכול מיועד ועומד מתחילתו למאכל או למשקה.

אולם לדברי הרי"ד יש לדון שאולי כל הסברא שאין כאן אוכל ופסולת תלוי ביעוד ובהגדרה של האשכול קודם הסחיטה אם עומד לאכילה או למשקה.

ואולי יש לדון עוד נפ"מ לפי הסבר הרי"ד, הנה בתשובות הרא"ש (כלל כב דין ב) דן להתיר סחיטת לימונים, משום שאין דרך לסוחטן לצורך משקה אלא לצורך אוכל, והיינו לצורך טיבול המאכל.

ומאידך מצינו ראשונים דפליגי בזה וסברי שעל מנת לטבל ג"כ אסור, יעויין בשלטי הגבורים ריש פירקין בשם הרי"א, וכ"ה בפסקי הרי"ד להלן (קמח, א), ומדמי לה לאיסור לסחוט שום ומלילות להוציא מימיהן, ועי' עוד בשבלי הלקט (סי' צב; מובא בב"י) שהביא הפלוגתא בזה¹², ובשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' י).

מתוך פסולת. ועיין בפמ"ג שרמזו דבתוספות איתא הטעם לענין חולבת משום דש שנזטל האוכל מן הפסולת ובענינו ג"כ הבהמה היא כפסולת וכשנזטל האוכל ממנה כדישה חשיבא, וכן ה"ה לענין בוסר. ולפ"ז נסתר הקולא לגמרי דבדישה אין נ"מ בין לאלתר לאח"ז.

ועיין בספר חמד משה שמצדד דכונת הר"ן והטור שכתבו כבורר אוכל מן הפסולת ג"כ היינו דמשום זה חשיבא כדש וכמו שכתבו התוס' אך שקצרו בלשונם [אח"כ מצאתי בנשמת אדם שגם הוא כתב כן].

ונראה שכן הוא האמת שראיתי באור זרוע שמעתיק לשון ר"ת באריכות כתוב שם ג"כ בהדיא דהוא כמו דש שמפרק האוכל מן הקש ע"ש ולמה לן לומר שהטור יפלוג ע"ז ויכתוב בשם ר"ת בענין אחר ומלבד זה במלחמות כתב ג"כ דדעת הגאונים שאוסרין לחלוב בשבת לקדרה הוא משום דכדש חשיבא עי"ש ע"כ בודאי מהנכון להחמיר כדעת המג"א אף אם נסבור דאין בזה משום בורר, יעו"ש.

והנה בדברי הרי"ד בתוספותיו, וכן הוא בפסקיו, נתבאר להדיא החלוקה בין אוכל לפסולת לגבי מלאכת דש.

¹² והנה ז"ל השבחה"ל המובא בבית יוסף, והרב רבי יהודה ב"ר בנימין כתב, נראה דיותר לסחוט הלימוני דלא דמו לשום ובוסר ומלילות דהני דרכן בכך והוו דומיא דזיתים וענבים שהרי רגילים לסחוט הבוסר לצורך הקיץ וגם השום דרכו בכך כדאמרינן (עדיית פ"ב מ"ו) שום שריסקו מערב שבת וכו', אבל הלימוני דומים לפגעיין ופרישין דאין דרכן בכך, ומותר לסחטן בקערה אף על פי שאין בה אוכל ועתיד לערב שם אוכל, דכולי עלמא ידעי דלמתק אוכלא עביד ולא לצורך משקה, אבל אם היה אוכל בקערה וסוחטן עליו ליכא מאן דפליג דודאי שרי, עכ"ל.

והנה במשנה ברורה (ס"ק ח) כתב וז"ל, אבל כשסוחטו בקערה לטבל בו המאכל שרי דלא מקרי משקה בזה ובזיתים וענבים אסור אף באופן זה.

ויתכן שהרי"ד לטעמיה אזיל, דאם אמנם כל איסור סחיטה נעוץ בשם אוכל ושם משקה, אזי באמת יש לדון טיבול מאכל כמו אוכל ולא כמשקה, כי באופן כזה אוכלים את הדבר הנסחט ולא שותים אותו, אבל אם אנו דנים על הגדרת הדבר קודם הסחיטה, אזי באמת ל"ש לומר שכל החפצא מיועד לאכילה כמות שהוא ואין כאן פסולת, כי הרי חלק מהפרי מוכרח שיסחט כדי שיוכל לאכול ממנו, ושוב מיחסרא בשם אוכל ידידה. ועיין.

ואולי יש לומר עוד נפ"מ, דהנה בבית יוסף לגבי דין סחיטת לימונים כתב וז"ל, ויש לתמוה שבמצרים נוהגים לסחוט לימוני"ש לתוך מים שנתנו בהם סוכר לשתות לתענוג ואין נמנעין מפני כך לסחטן בשבת לתוך אותם מים ולא ראינו מי שמיחה בידם ולא ראינו מי שפקפק בדבר. ואפשר דלא מיתסר אלא כשותין מי סחיטת הפרי בלא תערובת משקה אחר. אי נמי דלא מיתסר אלא כשסוחטין מימיו לבד ואחר כך מערבין אותם.

הרי דמספקא ליה להב"י בגוונא שסוחט את הפרי למשקה אבל לא לשתות את המשקה לבדו בלא תערובת אם הרי זה בכלל האיסור. ועי' בתשובות הרדב"ז שם שנראה שהוצרך לצירוף ב' הטעמים של הב"י. ובמג"א העתיק סברא זו להקל.

ולכאורה צ"ב טובא, מה בכך שאינו שותהו כמשקה בפנ"ע, אטו תערובת מים או משקה אחר מבטל ממנו שם משקה כהיום הזה כאשר הוא מעורב עם משקה אחר. ולכאורה י"ל שכאן הוא להיפך, שכאשר אני דן על הגדרת הפרי לפני הסחיטה, אזי מיחסרא בשם משקה שבתוך הפרי, מאחר ואינו משמש בפנ"ע כמשקה.

טעם הדין דלגופן מותר כלפי חיוב מלאכת סוחט מדאורייתא

[יא] בגמ' (קמח, א), גופא כבשים שסחטן, אמר רב לגופן מותר, למימיהן פטור אבל אסור. ושלקות, בין לגופן בין למימיהן מותר. ושמואל אמר: אחד זה ואחד זה, לגופן מותר, למימיהן פטור אבל אסור.

ויש לדון במה שנקט המשנ"ב רק זיתים וענבים שאסור באופן זה ולא תותים ורימונים, ויש לעיין שאף כי שיטת רוב הראשונים שאף בתותים ורימונים שם משקה בהם רק מצד סברת אחשבינהו, אבל הא מיהת בודאי שעל תותים ורימונים ל"ש טעמיה דר' בנימין 'כולי' עלמא ידעי דלמתק אוכלא עביד ולא לצורך משקה, וא"כ מנא ליה שבתותים ורימונים נאמר גם היתר זה.

אולם באמת במשנה ברורה להלן (ס"ק יח) כתב, ואפילו דעתו ליתנו אח"כ לתבשיל ג"כ אסור דבעינן שיסחטנו לתוך התבשיל. ועיין בדרישה שכתב דחויבא נמי יש בזה.

ובשער הציון (ס"ק כג) כתב, אמנם אחר כך מצאתי בתשובת רדב"ז סימן תרפ"ז דיש בזה איסורא ולא חיובא כיון שדעתו ליתן לתוך התבשיל, וכן כתב הפרי מגדים אות ה', וכתב עוד דהוא הדין בתותים ורימונים יש איסור באופן זה.

ולכאורה מוכרחים אנו לומר שמה שכתב בס"ק ח זיתים וענבים לאו דווקא נקט, שהרי מקור דבריו הוא בפמ"ג, והפמ"ג כתב שיש איסור גם בתותים ורימונים.

ולכאורה נראה בדברי רבי יהודה ב"ר בנימין סברא חדשה דכו"ע ידעי דלמתק אוכלא עביד ולא לצורך משקה, ויעוי' במ"ז שהעתיק האי לישנא. ונראה מלשונו שבענבים בודאי לא מהני כה"ג שיסחוט לתוך קערה שאין בה אוכל מצד שעתיד ליתן שם אוכל, כי שם משקה על זה מצד עצמו, ובעינן לאפקועי מיניה שם משקה ע"י נתינתו בתוך האוכל והפיכתו לאוכל. אבל בלימונים אין על הנסחט שם משקה מצד עצמו, כי כו"ע ידעי שעשוי למתק את האוכל, ולכן סגי במה שאינו הופכו למשקה, והוא מייעד את זה לאוכל בסחיטה לקערה שעתיד ליתן שם אוכל. ודוק.

בביאור הדין דלגופן מותר מצינו בדברי התוס' בריש כתובות (ו, א ד"ה האי מסוכרייתא), וז"ל, אבל קצת קשה אי פסיק רישיה דלא ניהא ליה אסור אמאי קאמר רב בפרק חבית כבשים שסחטן לגופן פטור ומותר הואיל וא"צ למים היוצאין, והשתא אף על גב דא"צ היה להיות אסור. ואור"י דמצינן למימר דדוקא כבשים שרי דהוי הנסחט מהם כמו אוכלא דאיפרת ואין שם משקה עליו כדאמרינן דאפי' למימיהם פטור אבל אסור.

והנה התוס' בקושייתם נקטו כמילתא דפשיטא שהטעם למה לגופן פטור ומותר משום שא"צ למים היוצאין, ולכאורה נראה שפירשו שההיתר של לגופן הוא מפני שהמעשה נידון כדבר שאינו מתכוין, והיינו שבפעולה זו של סחיטה ישנם בעצם שני חלקים, הא' ריקון הפרי ממימיו. הב' הוצאת המשקה מן הפרי. ומה שנאסר במלאכת סחיטה היינו הוצאת המשקה מן הפרי, ולכך כאשר אינו צריך למשקה, אנו מתייחסים לחלק זה שבפעולה כדבר שאינו מתכוין. ותליא מילתא בדין פסיק רישא דלא ניהא לי אם מותר או אסור.

ברם, בלשון הרבה ראשונים נראה דסברי שה'לגופן' אינו נידון רק כדבר שאינו מתכוין, וכחלק במלאכה שנפעל ללא כוונה, אלא דסברי שכיוון שאינו צריך למשקה, אזי פעולתו לא מוגדרת כמפרק כלל, כי מפרק זה להוציא את המשקה מן האוכל, וכאן הוא מוציא את האוכל מן המשקה.

ולפי שיטת הראשונים קושיית התוס' בכתובות על שיטת מאן דאסר בפס"ר שלא ניהא ליה מעיקרא ליתא, כי באמת אין זה רק דבר שא"מ ותלוי בדין פס"ר, אלא זה נידון כמלאכה אחרת לגמרי, יעויין לשון רש"י והריטב"א והר"ן בפ"י לרי"ף כאן דאין זה מפרק הואיל ולא למשקה הוא צריך. ובלשון התוס' (לעיל עג, ב ד"ה וצריך לעצים) לפי שאין דרך דישה בכך.

וצ"ב במאי תליא תך פלוגתא, ובפשוטו נראה שהנידון הוא אם לדון את הגדרת המלאכה מצד הצורה החיצונית של המעשה, ואם אמנם כן הוא, אזי בודאי שאין שום חילוק בצורת המלאכה בין אם הוא סוחט לגופן או למימיהן, ואי אפשר להבחין באופן העשייה בין זה לזה, וע"כ יש לדון כשאנו צריך למשקה כדבר שאינו מתכוין. וזוהי שיטת התוס' בכתובות¹³.

ברם שיטת רוב הראשונים היא לדון את הגדרת המלאכה מצד התכלית והמלאכת מחשבת שבה, ולפי הבנה זו בודאי שמבחינת תוכן המלאכה אזי סוחט לגופן אין כאן מלאכה כלל, ואין זו דרך דישה.

ומצינו עוד שיטה שלישית בזה, בחידושי הרמב"ן לעיל פרק שמונה שרצים (קיא, א) כתב וז"ל, אבל אין פרש"י ז"ל במסוכרייא דנוזייתא מחזור עדיין לפי שהסחיטה אינה אב מלאכה בפני עצמה שיתחייב עליה בכל ענין, אבל מפרק הוא ותולדה דדש הוא כסחיטת זתים

¹³ ובאמת יש לדון שאף אינו דומה לעושה דבר שאינו מתכוין, שהרי כאן הוא מתכוין שיצאו המים, אלא שהוא אינו צריך להשתמש במים, ולכאורה ההגדרה היא מלאכה שאינה צריכה לגופה, שעושה המלאכה בשלימותה עם כל הכוונות, רק שאינו צריך את תוצאת המלאכה העיקרית אלא תוצאה צדדית.

ובספר אגלי טל (מלאכת דש ס"ק כז אות ג) ביאר עפ"י מש"כ הרמב"ם (פכ"א מחל' שבת ה"ג): כבשים שסחטן, אם לרכך גופן מותר ואם להוציא מימיהם אסור. ופירש האג"ט דסוחטן לרכך גופן היינו שאינו מכין להוציא מימיהן כלל, ורק מגלגלו בידו לרככו, והמים יוצאים ממילא, וחלוק בעיקר צורת המלאכה, אולם אם מתכוין לסחיטת מימיהן אף שא"צ למימיהן אסור, וזהו כוונת התוס' דלהערוך ניהא דהוה פסיק רישא דלא ניה"ל דהא אינו מתכוין להוציא מימיהן.

והדברים מחודשים מאוד, ויעוי' בחזו"א (סי' נה ס"ק ה). ויעוי' עוד בשיטה מקובצת בכתובות שם, וז"ל, וכתבו בקונטרסין דאף על גב דאיכא תרתי משצ"ל ופסיק רישיה דלא ניהא ליה ומ"מ קשה קצת.

וענבים, וכשאִינו צריך למשקין הנסחטין אינו דומה לדש כלל כדמשמע גבי הסוחט כבשין דלגופן מותר ולמימיהן חייב. ובדומה לזה ממש מפורש בר"ן שעל הרי"ף שם (מא, א מדפי הרי"ף).

והעולה מדבריהם דאם אמנם מפרק היה אב מלאכה, אזי היו חייב עליה בכל ענין, ואף סוחט לגופן היה נכלל במלאכה, ורק משום שמפרק זה רק תולדה של אב מלאכת דמלאכת דש אזי כשאִינו צריך למשקין הנסחטין אינו נידון בכלל המלאכה וחשיב 'אינו דומה'. וצ"ת.

ואשר נראה בזה על דרך הסברא שנתבאר בס"ד, דהא מיהת פשיטא שאין חילוק מהותי בין אב לתולדה כאשר הנידון על הצורה החיצונית של המלאכה, וכבר יגעו ומצאו בגמ' בכמה דוכתי מה בין אב לתולדה ולא נקטו הנפ"מ אם בעינן שיהיה דומה יותר או לאו, ואין שום טעם וסברא לחלק בזה, אלא הנידון כאן הוא ביחס להגדרת המלאכה מצד התכלית והמלאכת מחשבת שבה, שבה ישנה סברא לחלק בין אב לתולדה, שבאב כלול כל דבר אפילו אם אינו דומה לגמרי, כי סו"ס התורה אסרה את אותו אב מלאכה, אבל בתולדה אנו מדקדקים יותר שהמלאכת מחשבת יהיה ממין הענין.

בשיטת כל הראשונים הטעם ד'לגופן' אינו נידון כאוכלא דאיפרת

[יב] והנה בתוס' בכתובות בתירוצם שם כתבו דדוקא כבשים שרי דהוי הנסחט מהם כמו אוכלא דאיפרת ואין שם משקה עליו כדאמרין דאפי' למימיהם פטור אבל אסור.

ולכאורה זו סברא פשוטה, שהמושג של סחיטה זה משקה מאוכל, אבל אם כולו אוכל והוי כאוכלא דאיפרת אין כאן נידון של סחיטה. וצ"ב למה לא פשיטא להו לתוס' ושאר ראשונים הך סברא, עד שכל הראשונים נשתמטו מלאומרה וחידשו חידושים בהגדרת מלאכת סחיטה, וכמו שנתבאר לעיל, ואף התוס' לא אמרוה אלא מכח קושיא, ובדרך אפשר שמצינו למימר¹⁴.

וביותר קשה, שהרי נתבאר להלן (ענף ג) ששיטת הראשונים היא לדמות כבשים ושלקות מבחינת הרגילות של הסחיטה לתותים ורימונים או לשאר פירות, ובודאי שאינם דומים לזיתים וענבים, והרי שיטת רוב הראשונים שאיסור הסחיטה שנאמר בתותים ורימונים או בשאר פירות (לשיטת רש"י והסמ"ק) היינו רק מטעם סברת אחשבינהו.

ומעתה סברא פשוטה היא שכאשר סוחט לגופן לצורך הפרי אין כאן אחשביה, וכמפורש בדברי רש"י לעיל שאם סוחט למתק את הפרי אין כאן אחשביה, ושוב חזר הדין שזה נידון כאוכלא דאיפרת.

¹⁴ ומצינו גם דעת רבינו שמשון המובא באור זרוע סי' נח שמבואר בדבריו דסבר דהיתר לגופן הוא משום דהוי אוכלא דאיפרת, וז"ל האו"ז, אבל ה"ר שמשון צ"ל ה' מוכיח דרב ושמואל ע"כ ביום טוב הוא דאיירו דסוחט אדם אשכול של ענבים דאלת"ה קשיא דרב ושמואל אדרב ושמואל דלקמן מתרצי תרוייהו לברייתא אבל זתים וענבים לא יסחוט דמשמע לא יסחוט כלל בשבת דהיינו חומרא דזתים וענבים דמסתמא בכל ענין אסורה בין לגופן בין למימיהן מה שאין כן בכבשים ושלקות אלא ע"כ רב ושמואל ביום טוב איירי ולא תקשי ולא מידי.

ומבואר בדברי רבינו שמשון דמדמי ההיתר של סחיטת אשכול ענבים לקדירה [לתוך אוכל] להיתר של לגופן, והיינו שההיתר הוא מצד שזה נידון כאוכל ולא כמשקה. [ואגב גררא שמעינן בדבריו שהיתר לגופן למאן דמתיר צריך להאמר גם בענבים, ויעויין מה שכתבנו בזה להלן בסמוך ובענף שלישי].

ומורינו הגר"א ליברמן שליט"א בספר בית אליהו (סי' ה בהערה) רצה לבאר לפי סברת המגן אברהם (ס"ק ט), וז"ל, ואם צריך למימיהן אסור, דשאר פירות מותר לסחוט אפי' למימיהן דאין שם משקה עליו, משא"כ הכא דהיה שם משקה עליו מקודם.

והיינו שישנה סברא מיוחדת בכבשים ושלקות שאין איסור סחיטה דידהו מצד השם משקה עתה כאשר סוחטין, ומצד הרגילות לסוחטין, דאי משום הא דמיא לשאר פירות, אלא האיסור הוא מצד שם משקה עליו מקודם, והיינו שהיה כאן שם משקה קודם שנבלע בכבשים ושלקות, ומעתה מבואר שאף כאשר סוחט לגופן אין כאן משום אוכלא דאיפרת, שהרי מלכתחילה יש כאן משקה בתוך הפרי.

ואשר נראה שאף שניתן לומר סברא כזו לגבי החיוב דאורייתא, וכמו דאיתא בתוס' רי"ד המבאר גדר החיוב חטאת לריו"ח בכבשים ושלקות, וז"ל, נ"ל דל"פ הא אדרבי יוחנן, דהאי לא מיירי אלא במשקין הנסחטין מן הפירות ששום משקה מהן אינו חשוב אלא היוצא מן הזתים מן הענבים, אבל כבשין שבלעו משקה חשוב אף על גב דמעלמא קא אתי חייב חטאת הוא, דל"ש משקה דאתי מעלמא למשקה היוצא מגופו. [ויעויין עוד להלן שהארכנו עד"ז בשיטת רבינו חננאל שפסק כריו"ח].

אבל דברי המג"א אינם ענין לכאן, שהרי המג"א מיירי לבאר הטעם דלמימיהן אסור אף שלגופן מותר, הרי להדיא בשיטתו דסבר שסברא זו מהניא רק כלפי האיסור דרבנן בסוחט למימיהן ולא כלפי הנידון של חיוב חטאת, דעלה לא מיירי המג"א כלל לבאר מפני מה אין כאן חיוב סוחט מדאורייתא מצד שם משקה שהיה עליו מקודם, וכזה יתחייב אף בסוחט מגופן, וכמ"ש"נ. [ושוב ראיתי שמפורש כן במחצית השקל, וכבר הרגיש בזה בבית אליהו שם].

וביאור החילוק בזה לדידן, שסברא זו שהיה עליו שם משקה מקודם מהניא רק כלפי האיסור דרבנן ולא כלפי החיוב דאורייתא מפורש בדברי שולחן ערוך הרב כאן, וז"ל, ואם סחטן לצורך מימיהן פטור מן התורה שאע"פ שמימיהן היו משקין גמורים קודם שנבלעו בהן כגון שנכבשו או נשלקו במים או יין וחומץ וכיוצא בהן משאר משקין כיון שעכשיו הן נסחטין מאוכלין תורת אוכל עליהן והרי זה כמפריד אוכל מאוכל. ומכל מקום מדברי סופרים אסור לסוחטן לצורך מימיהם הואיל והיו משקין גמורים קודם לכן, משא"כ בפירות חיון שמימי סחיטתן לא היה עליהם שם משקה מעולם לפיכך מותר לסחטן לדברי המתירין.

והיינו שכלפי החיוב דאורייתא אנו דנים לפי מצב דהשתא, ורואים אנו לפנינו אוכל בלא שום משקה, ורק כלפי איסור דרבנן אנו חוששים לזה שהיה זמן שהיה כאן משקה.

סברת 'שם משקה עליו מקודם' לגבי חיוב סחיטה מה"ת ולגבי הגזירה מדרבנן

[יג] ויסוד לחילוק זה נראה להכריח עוד, דהנה בנשמת אדם הרבה לתמוה על דברי המג"א, שהרי המג"א קאי להשיטות דכבשים ושלקות למימיהן אסור, אבל חיוב ליכא, ורש"י נקט טעם הפטור בכבשים משום שהמשקין לא גדלו בתוכן, והאיסור הוא מטעם גזירה אטו זיתים וענבים, והיאך נאמר שזהו טעם האיסור.

ובע"כ צריך לומר בכוונת המג"א שבא לבאר למה נגזור בכבשים ושלקות בסוחטן למימיהן אטו זיתים וענבים יותר משאר פירות, ולזה נקט טעמא דהיה שם משקה עליו מקודם. ונראה מזה שבלאו הך טעמא, מצד הרגילות היה דין הכבשים כשאר פירות ולא כתותים ורימונים, וכסברת הסמ"ק שהובאה לעיל.

ויעויין לשון הרמ"א לעיל (סוף סעיף א): וכל זה דוקא לסחוט אסור, אבל מותר למצוץ בפיו מן הענבים המשקה שבהן וכ"ש בשאר דברים (ב"י בשם ש"ל).

ובמג"א (ס"ק ד) ביאר, וז"ל, וב"ח כתב בשם רש"ל דבמשקה הנבלע בפת או בבשר כיון שהיה שם משקה עליו מקודם קרוב הוא לחטאת, ולכן אסור למצוץ אותו, אבל למצוץ הענבים בפיו ולהשליך החרצנים אין זה מפרק אלא כך הוא דרך אכילת ענבים ושרי מדינא, מ"מ המחמיר תע"ב, עכ"ל. ומ"מ מדברי הרמ"א משמע דשאר דברים קולי מענבים כמ"ל, וכ"כ רש"י גבי כבשים ושלקות שכשאיין המשקה גדל בתוכו עדיף טפי מענבים.

ולכאורה מבואר בדברי המג"א בשיטת הרמ"א דלא ס"ל הך סברא דשם משקה עליו מקודם לחלכת. וצ"ע.

ברם לפי האמור בס"ד מבואר היטב, דתרי מילי נינהו ולא קרב זה אל זה, דמהרש"ל ס"ל הסברא שכיון שהיה עליו שם משקה מקודם 'קרוב הוא לחטאת', והוי סברא בעיקר חיוב סחיטה מה"ת, וע"ז שפיר משיב עליו המג"א מסברת רש"י 'גבי כבשים ושלקות דכשאיין המשקה גדל בתוכו עדיף טפי מענבים', שהרי בדאורייתא בודאי לא קי"ל הכי, וכמו שנתבאר.

בירור סברת שם משקה עליו מקודם בחיוב סחיטה מדאורייתא והשוואת סברא זו עם שם משקה דהשתא מצד הרגילות

[יד] עתה ניהדר לבאר הסברא שנתבארה בדברי הרי"ד דכבשים ושלקות יש כאן משקה חשוב דמעיקרא שנבלע בהם, ומפורש בדבריו שאמרה כלפי חיוב סחיטה מדאורייתא לריו"ח.

וכן נתפרש בדברי הר"א ממיין בספר יראים (סימן רעד) שהוא המקור לדין איסור מציצת הבשר ממימיו שנתבארה בדברי מהרש"ל הנ"ל, וז"ל, וקיי"ל כרבי יוחנן בחבית שנשברה דמפרש בברייתא הכי סוחטין כבשים לצורך השבת אבל לא למוצאי שבת אחד כבשים ואחד שלקות. בד"א לגופן אבל למימיהן לא יסחוט ואם סחט נעשה כמי שסחט זיתים וענבים וחייב. וטעמא דכיון דאינו צריך למימיהן אינו דומה לדש דלא הוי דומיא דדש אלא אם כן צריך ליוצא ממנו הלכך בשר שבלע מרק יזהר שלא יסחטנו לצורך משקה היוצא ממנו והנותן בשר על המרק או שורה פת ביין ומחזיר בפיו ומוציץ המשקין חושש אני לו מחטאת וכל שכן שלא ימצוץ בפיו משקה מענבים וכיוצא בהן.

ובזה את"ש קושיית האור זרוע (סי' נח) על היראים, וז"ל, הרי מה שכתב חוששני לו מחטאת ראייה לדברי רבינו יצחק אבל לפי פירש"י אינו כ"א איסורא דרבנן וחומרא גדולה החמיר בבשר שנבלע בו [מרק], ונ"ב לפירש"י שאין סחיטה זאת כי אם מדרבנן דכל כי האי גוונא לכתחילה [שרי] דמפרק כלאחר יד כגון בשתיה לא גזור רבנן בדרבנן.

והיינו דהא"ז הוה פשיטא ליה מסברא שבסחוט מדרבנן ליכא חומרא כזו מצד הסברא של שם משקה שהיה בו מקודם, ובאמת המעיין בדברי היראים יראה נכונה שאמרה בתורת סברא על החיוב סחט דאורייתא, וזאת משום שפסק כריו"ח¹⁵.

¹⁵ ועי' בספר שביתת השבת, ובשו"ת הר צבי או"ח ח"א סי' קצב.

ברם בדברי היראים שמעינן דפשיטא ליה ד'כ"ש שלא ימצוין בפיו משקה מענבים, וזאת בניגוד לסברת מהרש"ל הנ"ל לחלק בזה, דבמשקה הנבלע בפת או בבשר כיון שהיה שם משקה עליו מקודם קרוב הוא לחטאת, ולכן אסור למצוין אותו, אבל למצוין הענבים בפיו ולהשליך החרצנים אין זה מפרק אלא כך הוא דרך אכילת ענבים ושרי מדינא.

ובאמת צריך תלמוד בהבנת סברת היראים, הרי לכאורה אם הסברא שאסור למצוין המשקין מהפת או מהבשר הוא מטעם שם משקה שהיה עליו מקודם, א"כ בזה חמיר מזיתים וענבים שבענבים יתכן לדון שכאשר אוכל את הענבים ולא סוחט או שותה אותם ניתן להתירם לזה כאוכל ולא כמשקה.

וביותר, שהרי לולי סברת המהרש"ל מצד השם משקה שהיה עליו מקודם לסחיטה, לכאורה אין מקום לאסור מצד פעולת המציצה, וכמו שהשיב על דברי היראים בספר שבולי הלקט (ענין שבת סימן צ; מובא בב"י), וז"ל, וכ' אחי ר' בנימין נר"ו דאין במציצת בשר ופת ולא במוצץ משקה מפירות או מענבים בפיו דרך סחיטה כלל ואפי' תימא דהוי דרך סחיטה לא חמירין מפרישין ופגעיין ואין איסור סחיטה שייכא אלא בדבר שדרכו להיות משקה כגון זיתים וענבים וחשיב אבל הכא מאי חשיבות יש לו למשקה בתוך פיו ואפי' אם יתכוון למצוין המשקה בפיו אוכל הוא חשיב ובטלה דעתו אצל כל אדם.

ולכאורה מוכרח מזה דסבירא ליה להיראים שאין כל הטעם לאסור מציצת המשקין מצד הסברא של שם משקה עליו מקודם, ובאמת בלשון היראים לא נזכרה הסברא הזו להדיא, ולאידך גיסא, בענבים ג"כ תהא אסורה מציצה למרות שלא היה כאן מעיקרא משקה חשוב נפרד מן הפרי.

ואשר נראה הביאור בזה בס"ד, דבאמת אין אנו קובעים שם משקה רק על פי הגדרה אחת, והיינו או מצד הרגילות לסחוט, או מצד שם משקה שהיה עליו מקודם וכדומה, אלא ע"פ המכלול של הדברים, ובהסתכלות רחבה על עיקר הגדרת הפרי והמשקה שבתוכו.

ונראה דוגמא לזה מה שמצינו בדברי הרשב"א (קמג, ב ד"ה הכא נמי; ועי' פמ"ג משב"ז ס"ק א) שדימה כבשים ושלקות לתותים ורימונים. וכל המעיין נכוחה יבין שבודאי אין כאן השוואה גמורה, כי אם נדון על הסחיטה למימיהן פשוט שאין רגילות לסחוט למימיהן כמו כבשים ושלקות, דבתותים ורימונים יש השתמשות כזו בפירות לאלו שמבקשים אותם למימיהם, אבל ודאי שבכבשים ושלקות הדרך הוא שסוחטין אותם לגופן כי אינו צריך למימיהם, והמציאות של סוחט למימיהן בכבשים ובשלקות היא מציאות רחוקה מאוד.

ונראה שזה הביאור במה שלא מצינו שדנו בגמ' מהו דין סוחט לגופן בכל הפירות, ורק בדברי רש"י מצינו שנחית לחלק בזה בין תותים ורימונים לשאר פירות מכח קושיא, והיינו משום שזה דבר רחוק ומשונה שאדם יסחוט פרי למתקו ע"י הוצאת מימיו, ואילו בכבשים ושלקות זה מנהג מתקבל על הדעת שלא יחפזין במי הבשר או התבשיל וימעט המים ע"י סחיטתם.

ולאידך גיסא, בכבשים ושלקות ישנה חומרא שהיה שם משקה חשוב עליהם מקודם, וסברא זו ליתא בפירות.

ונראה מזה שבודאי הנידון על שם משקה אינו נידון רק על פי מדידה אחת, והיינו על פי מידת הרגילות לסחוט או רק על פי שם משקה שהיה עליו מקודם, כל סברא בפני עצמה, אלא זה זה גורם, והנידון הוא בצירוף כל הסברות יחדיו עד כמה יש לראות את המשקה הנסחט כחלק מן הפרי וכאוכלא דאיפרת או לאו.

ובזה את"ש שכיון שבענבים הינם משקה חשוב בעצם וכל מהות הפרי עיקרו ורובו לסחיטה, לכך סבירא ליה להיראים שכאן גם בלאו הסברא של שם משקה עליו מקודם ישנה סברא שאם מוצין הפרי אף שיעשה כן בדרך אכילה, סו"ס הוא מוצין וסוחט משקה חשוב, וזה שקול מבחינת ההסתכלות הכללית למציצת כבשים ושלקות שיש בהם החומרא שהיה משקה מקודם, ואף עדיף עליהו.

ומעתה מיושב היטב שהראשונים לא פירשו את היתר לגופן בכבשים ושלקות מצד שעד כמה שאין אחשבינהו בסחיטה אין כאן משקה וכאוכלא דאיפרת דמי, כי הגדרת משקה בכבשים ושלקות אינה רק מצד אחשבינהו במעשה הסחיטה, אלא יש כאן הסברא שהיה שם משקה עליהם מקודם, רק שאין זו סברא העומדת לעצמה, ודוק היטב¹⁶.

ביאור החזו"א למה לא הוי אוכלא דאיפרת

[יד] ומצאתי בחזו"א שעמד בעיקר ההערה למה לא פירשו הראשונים היתר לגופן משום אוכלא דאיפרת, וכתב וז"ל, ולכאורה י"ל דה"ט דלגופן שרי דכל שלא החשיבן למשקה אוכלא דאיפרת הוא, וי"ל דכיון דלא ניהא להו במימיהן חשיב כפסולת, והרי מקפיד על הפרדתן.

והביאור בדבריו דס"ל דבאמת כדי להפקיע מן הדבר שם אוכלא דאיפרת, לא בעינן בדווקא לשם משקה עם כל הדינים, אלא כל מה דבעינן לשם משקה היינו להגדיר את הדבר שהוא אינו אוכל, ואינו חלק בלתי נפרד מן האוכל, וכל שהדבר מוגדר כפסולת וכמופרד מן האוכל מחמת שאינו חפץ בו, יש כאן הפקעה מהשם אוכל גם בלי שיהיה מוגדר כפסולת.

ונראה עוד שדבריו עולים בקנה אחד עם מה שביאר שם לעיל מיניה, וז"ל, אבל ענין עצם החיוב שבת, כל שבני אדם נהנין מן המשקין כמו שרגילים, אזי כשמפריד את המשקה מן האוכל חייל עליה שם מפרק, וכל משקה דלא חשיב להו לטפל ולהוציאה מן האוכל, אלא אוכלין את האוכל ואת המשקה בתערובות, לא חייל על הפרדתן שם מלאכה... דלאו במשקה הדבר תלוי אלא בשם מלאכה.

ונתבאר לעיל בכוונתו, דלגבי שבת אין זה תלוי בהגדרה הדינית והלמדנית אם יש לזה תורת משקה, אלא עד כמה שמצד המציאות יש כאן דבר נפרד מן האוכל שנהנים ממנו בתור משקה, זה סגי להחשיב את הסחיטה וההפרדה כמלאכה של פירוק דבר מדבר, ולא כפירוק של דבר לשנים.

ולכאורה זהו הביאור בסברא שכתב הרמב"ן במלחמות (ס, ב מדפי הרי"ף) בתחילת דבריו לאסור חליבה בשבת גם לתוך אוכל, וז"ל, אלא חלב נהי נמי דלאו משקה הוא אמאי מותר

¹⁶ ויתכן לומר שאף ליכא סברת אחשבינהו בכבשים ושלקות ובדג לצירו כלל, ויעויין להלן אות טו בהערה בענין דג לצירו.

הרי מפרק אוכל הוא דמיקרא לאו אוכלא והשתא אוכלא, וכל היכא דמיקרא לא חזי אגב אבות ואיתו מפרק ליה מפרק גמור הוי דהא תולדה דדש ודישה אדרבה באוכלין הוא.

והיינו שאף שבהגדרה הדינית לא השתנה מאומה דמיקרא אוכל והשתא אוכל, אבל בפועל לא היה ראוי הדבר להאכל כמות שהוא, ויש כאן פירוק של דבר מדבר ולא חיתוך של דבר אחד לשנים¹⁷.

ביאור דברי התוס' דמייתי דאין שם משקה עליו מהך דלמימיהן פטור; ביאור פלוגתא רב ושמואל עם ריו"ח אי אחשביה מהני לדאורייתא

[טו] בתירוץ התוס' בכתובות שם, וז"ל, ואור"י דמצינן למימר דדוקא כבשים שרי דהוי הנסחט מהם כמו אוכלא דאיפרת ואין שם משקה עליו כדאמרינן דאפי' למימיהם פטור אבל אסור.

והקשה הגרע"א שם וז"ל, ותמיה דמה הועילו בכך, דמ"מ תקשי לר"י דאמר דבשבת למימיהן חייב חטאת ואעפ"י כן סובר דלגופה מותר לכתחלה וצע"ג.

וביאר, ואולי י"ל דכונת תוס' רק בדרך הוכחה כדאמרינן דאפילו למימיהם פטור, היינו דהרי חזינן דלרב למימיהם פטור וע"כ הטעם דהנסחט אוכלא דאיפרת, וא"כ י"ל דעד כאן לא פליג ר"י אלא בסוחט למימיהם דבזה שם משקים עליו, אבל לגופה גם ר"י ס"ל דהנסחט הוא אוכלא דאיפרת ואין כאן סחיטה כלל.

ולכאורה תירוץ הגרע"א אינו מוסבר כל הצורך, מהי סברת ריו"ח לומר דרק בסוחט למימיהן שם משקה עליו, ובזה אפילו חייב חטאת, ואילו בסוחט לגופו הוי אוכלא דאיפרת ואין כאן סרך סחיטה.

ובספר קהילות יעקב (כתובות סי' ג) ביאר דהחילוק הוא דבלמימיהן גם לר' יוחנן החיוב חטאת הוא רק מטעם דכיון דמכוין למימיהן אחשבינהו להיות משקה, אבל כל שלא סוחט אין כאן משקה, יעו"ש.

וכיוצא בזה כתב בחזו"א (סי' נו ס"ק ד) בתו"ד וז"ל, ואולי כוונתם דנחי דכשסוחט למימיהן מחשיב להו כדבר העומד לסחיטה, אבל סתמא עומדין לכך¹⁸.

¹⁷ אולם שמעתי מהרה"ג ר' יעקב ישראל פיין שליט"א לדייק היטב בלשון הרמב"ן, שנראה שסבירא ליה מתחילה שאין מושג של פירוק אוכל מאוכל, ועד כמה שאין הכל נידון כחתיכה אחת של אוכל ממש היה בזה מושם מפרק, כי רק בגוונא שהוא מפרק חתיכת אוכל אין זה נחשב למפרק, ובזה מכריע הרמב"ן במסקנתו שגם מפרק אוכל מאוכל לא נחשב למפרק, ונקט 'שהעז בעצמה אוכל היא חשוכה', יעו"ש היטב.

ברם העירני הרה"ג ר' יצחק לשינסקי שליט"א כי אם זה עלה על דעת הרמב"ן שאין מושג של מפרק אוכל מאוכל דשרי, היאך יפרנס דין סוחט אשכול של ענבים לתוך קדירה, הלא התם זה בודאי לא מפרק חתיכת אוכל, אלא יש כאן יצירה של משקה לכל הפחות באותו הזמן המועט עד שזה נופל ומתערב באוכל שבקדירה, ובע"כ שההגדרה היא שהיות והיעוד של הדבר הנסחט הוא אוכל, הרי זה נידון בפנ"ע, והוי מפרק אוכל מאוכל.

¹⁸ והחזו"א כאן אזיל לטעמיה בהבנת סברת אחשבינהו בשמעתין, יעויין כמה שהרחבנו בס"ד בשילחי ענף ב.

ומבואר בדבריו דסברת אחשבינהו מהניא לא רק כלפי איסור סוחט מדרבנן וגזירת משקין שזבו וכיוצא בזה, אלא גם כלפי החיוב דאורייתא, ויעויין לעיל בתחילת דברינו בהערה אודות לשון רש"י 'וכיון דאיהו מחשב ליה הוי משקה ומיחייב', דמשמע נמי דאחשבינהו מהני לחיוב הטאת.

ויעוי' עוד לשון הרשב"א (קמה, א): אבל דברים שדרך של בני אדם לסחוט אותן לעתים אסור לכתחלה כתותים ורימונים שהרי מקצת בני אדם סוחטים אותם ואינו מפסידן... ועוד דלרבי יוחנן אפילו בשלקות וכבשין ודג לצירו¹⁹ לתוך הקערה הטאת הוא דמחייב, והלכך לסבריה דרבי יוחנן אפילו חיוב הטאת נמי איכא.

הרי מבואר להדיא בדברי הרשב"א שכל דבריו להשוות תותים ורימונים לכבשים ושלקות היינו בדעת ר' יוחנן שמחייב הטאת, ואף שהרשב"א לא נקט להדיא בלשונו אחשבינהו, כך למדו כל הפוסקים בכוונתו, וכפי שהרחבנו בענף ב.

¹⁹ מבואר בדברי הרשב"א, וכן מפורש בתוס' שדין הסוחט דג לצירו כדין שלקות, ולר' יוחנן חייב הטאת, והיינו שלא כדברי הרי"ד בפסקיו שביאר סברת ריו"ח משום חשיבות המשקה שנבלעו בכבשים ושלקות [וכ"כ הרי"ד בתוספותיו] ולפי"ז הוסיף שציר הדג שאינו מתמצה מגופו אלא זיעה בעלמא הוא, מודה בזה ר' יוחנן, יעו"ש. ועי' עוד בחזו"א סי' נו ס"ק ה דמספקא ליה בזה ונראה סוף דעתו דחייב הטאת.

[ויעוי' עוד באור זרוע סי' נח בשם הירושלמי, ובהגהות מראה כהן ובהגהות חשק שלמה כאן].

והנה הגר"א ליברמן שליט"א פשיטא ליה מסברא שציר הדג לא שייך ביה סברת אחשביה כי אין יעודו למשקה כלל אלא על מנת לטבל בו. אולם לכאורה כן עולה בעליל מדברי הרשב"א המפורשים שכל רבותינו הפוסקים ביארו דבריו דמשום סברת אחשבינהו קאתי עלה.

ולכאורה זו הוכחה אלימתא למה שנתבאר לעיל אות יג בדעת הראשונים, יעו"ש היטב.

ברם עיקר מילתא בלא"ה קשיא דאי דג לצירו היעוד שלו הוא על מנת לטבל בו, למה אינו נפטר ואפילו מותר מצד דין של לתוך אוכל, ואפילו אם היה כאן סחיטה גמורה מה"ת.

ובעיקר המציאות של דג לצירו, הנה לפום הלכתא דלא פסקינן כריו"ח כלל, אלא כרב ושמואל דכבשים ושלקות וה"ה דג לצירו אינו אסור אלא מדרבנן בסוחטן למימיהן, נחלקו הפוסקים בהגדרתו, דבמגן אברהם (ס"ק יב) כתב וז"ל, לאו משקה הוא אלא אוכל וכן שלקות [רש"י] ואפ"ה אסור והיינו כיון שהיה שם משקה עליו מקודם משא"כ בשאר פירות עמ"ש ס"א. ור"י כתב דדג לצירו מותר לסחטו. וצ"ע ליישב דבריו.

ובנשמת אדם (כלל יד אות ב) כתב להשיב על דברי המג"א, וז"ל, והמ"א בס"ק י"ב כתב על דג נמי משום שהיה שם משקין עליו, והוא דוחק גדול דאם כן כל הפירות ג"כ גדלו במים, אלא הטעם פשוט כיון דדרך לסחטן, ורש"י כתב להדיא דשלקות דמי לדג. ובזה מיושב ג"כ דעת רבינו ירוחם שהביא המ"א בס"ק י"ב דמתיר דג לצירו, דס"ל דהטעם בשלקות דדומין לכבשים שנתבשלו במים וקבלו משקין ממקום אחר, וס"ל הטעם כמש"כ המ"א כיון דהיה עליו שם משקין, וזה לא שייך בדג.

אמנם באמת לכאורה דברי הנשמ"א צ"ב, כי המציאות היא שבדג ג"כ אין הציר היוצא ממנו משקה טהור הזב מקרבו, אלא זה מין לחלוחית שיוצאת ממנו בצירוף תערובת גדולה של המים שהוא מתבשל בהם, ולכאורה אין שום חילוק בינו לשלקות, ושפיר צדקו דברי המג"א בקושייתו על רבינו ירוחם.

ויעוי' עוד בדברי הפמ"ג שנקט דמשמע שכבוש בחומץ הא צירו מגופו מותר, ורבינו ירוחם מיירי בצירו מגופו. [ועי' משנ"ב ס"ק לא]. ודבריו תמוהים מאוד, מניין לקח זאת, וכבר השיב ע"ז בשו"ת אבני נזר או"ח סי' קה.

והנה לפי דברים אלו, לכאורה נוכל לומר שכל מחלוקת רב ושמואל עם ר' יוחנן בדין סוחט כבשים ושלקות למימיהן אם חייב הטאת היא רק באלימות הלכתא דאחשביה, האם הך דאחשביה מהניא נמי להחשיבו למלאכה גמורה של סחיטה ולחייבו הטאת, או דאחשביה מהני רק כלפי האיסור והגזירות דרבנן שמא יסחוט.

והעירני הרח"ג ר' יצחק דסלר שליט"א שלפי האמור בשיטת הרשב"א יאירו המשך דבריו שכתב וז"ל, ולענין כבשין ושלקות, לגופן כולי עלמא לא פליגי דשרי ואפילו לתוך הקערה, למימיהן, אף על גב דרבי יוחנן מחייב הטאת לא קיימא לן כוותיה אלא כרב ושמואל דתרווייהו אמרי דאינו חייב הטאת והוה להו תרי לגבי רבי יוחנן וקיימא לן כוותיהו... אבל למימיהן דרב שרי בשלקות ובכבשין פטור אבל אסור ושמואל אמר בתרווייהו פטור אבל אסור קיימא לן בהא כשמואל, משום דלענין איסורא שמואל ורבי יוחנן קיימי בחדא שיטתא וליכא ביניהו אלא חיוב הטאת וכו'.

והנה אי נימא דאמנא שמואל וריו"ח דתרווייהו אסרי בשלקות למימיהן כל חד הוא מטעם אחר, היאך שייך לצרף אותם לשיטה אחת, ובע"כ דמעמא חדא אית להו לכולהו, והיינו סברת אחשבינהו, וכל הנפקותא היא חיוב הטאת, והיינו אי הוי סברא מעליא גם לגבי חיוב מלאכה מה"ת.

ולכאורה הדברים עולים בקנה אחד עם העולה מדברי התוס' בשמעתין (ד"ה כבשים) שפירשו דרב דאמר למימיהן פטור אבל אסור ואינו חייב הטאת הוא לטעמיה דאמר לקמן דבר תורה אינו חייב אלא על דריכת זיתים וענבים, ומשמע מדבריהם דריו"ח דפליג חלקו על האי כללא, והביאור בפלוגתא זו שנחלקו האם מהניא לן אחשביה לחיובא דאורייתא.

בדברי התוס' לגבי סחיטת בגדים

[טז] בתוס' ד"ה כבשים. ולפירוש הקונטרס דפי' משום דאתי המשקה מעלמא קשה לרבי אמאי גזרו להדוקי אודרא אפומא דשישא בשלהי תולין שמא יסחוט הא אפילו סחיט ליכא איסור דאורייתא.

והעולה מדברי התוס' שלפי פירושם שפירשו שרב לטעמיה דאמר לקמן דבר תורה אינו חייב אלא על דריכת זיתים וענבים, לא קשיא להו מאיסור סחיטה בבגדים, ובמעמא דמילתא מבואר בדברי הרא"ש (סימן ד), וז"ל, והא דמשמע בפרק מפנין דאיכא חיוב הטאת בסחיטת שמן מתוך השיער, לא דמי לסוחט פרי, שאין דרכו לסחוט כי דרך אותו פרי לאוכלו ולא להוציא ממנו משקה, הלכך אין שם משקה על הוצא ממנו. אבל משקה הנבלע בבגד הסוחט להוציא ממנו חייב.

והיינו שבמשקה הנבלע באוכל כמו כבשים ושלקות המשקה מתמזג באוכל ונחפך להיות כחלק ממנו, וממילא אין שם משקה על הוצא ממנו, ולכן ליכא חיוב סחיטה בכח"ג, אולם משקה הנבלע בבגד יש למשקה הנבלע שם משקה, ולכן בסחיטת בגד חייב מדאורייתא.

ולכאורה צריך להוסיף בזה, דסבר הרא"ש שדווקא בסחיטת פירות נאמרה ההגבלה 'דבר תורה אינו חייב אלא על זיתים וענבים מאחר שבפירות אלו לא נאבד השם משקה בתוך

הפרי, אבל בסחיטת בגד וכיוצא בזה אין הגבלה כזאת, כי בכל גווני המשקה לא מתמוזג עם הבגד, וכאשר סוחט את המשקה מחבגד הרי הוא סוחט משקה מעליא.

ומשמעות לשון התוס' שלשיטת רש"י שנקט הטעם שאינו חייב מדאורייתא בסוחט כבשים למימיהן משום שאין זה מפרק, שאין המשקה הזה יוצא מן הכבשים שלא גדל בתוכן, אזי אכתי קשיא מפני מה סחיטת בגד היא בכלל חיוב סוחט מדאורייתא מאחר שאין המשקה יוצא מן הבגד שלא גדל מתוכו.

ולכאורה יש ליישב על דרך שמצינו בדברי המאירי כאן, וז"ל, ואף לגדולי הדורות ראיתי שנשכמים לומר שזה שאמרו דבר תורה אינו חייב אלא על דריכת זיתים וענבים, פירוש למעט כבשים ושלקות שאין שם משקה כנוס מגופם ואף הבא עליהם אינו נבלע בהם, וכן שאר פירות כגון תותים ורמונים אין המשקה כנוס בהם, אבל בגדים שהמשקים בלועים בגופם ואינם ממינם שיאמר עליהם מיבלע בליעי, יש בהם דין מפרק כזיתים וענבים והדברים נאים ומתקבלים.

וביאור סברת המאירי היא שכאשר באים לדון על בליעת המשקה והתמוזגותו על הדבר שבו הוא נבלע, אזי תלוי בטיב הדבר, שאם הדבר הוא אוכל, שייך לחלק שאם המשקה גדל בתוכו הוא בלוע בו היטב ונהפך לחלק ממנו, ואם הוא רק נכבש או נשלק עם המים, אין זה חלק ממצאות האוכל, והרי זה נחשב לבליעה חיצונית. אבל בבגד איכות הבליעה היא מסוג אחר, וההתמוזגות עם הבגד היא מושלמת אפילו שהמשקה לא גדל בתוכו. [ועי' בשביתת השבת מלאכת דש אות לה ובשפ"א].

דמיון סחיטה וחליבה למלאכת דישה

[יז] התוס' והראשונים בכמה דוכתי הקשו על מה דאמרינן לקמן בשילהי פרק המצניע (צה, א) שחולב חייב משום מפרק, ואי מפרק הוה תולדה דדש, הא אמר לקמן גבי הפוצע חלזון דלרבנן אין דישה אלא בגידולי קרקע. (יעויין בתוס' עג, ב ד"ה מפרק; צה, א ד"ה החולב²⁰).

²⁰ יעו"ש שיטת ר"ת דמפרק אינו משום דש אלא משום ממחק, דכשהולב ממחק את החד ומחליקו. וכבר תמהו טובא שסתר משנתו מדבריו בשמעתין (קמד, ב ד"ה חולב) שכתב בהדיא דבשבת דלא חזיא הבחמה לשחיטה, כמו דש חשיבא, שהבחמה חזיא כפסולת, וכשהולב הוי כנוטל אוכל מתוך פסולת. וכן הקשה בשו"ת התם סופר (ה"ז סי' י וסי' יח). ועי' בנשמת אדם (כלל יד סי' ג) שר"ת חזר בו ממ"ש שהאיסור הוא משום ממחק. וכ"כ בהגהות רבי שמחה מדאסוי (עג, ב).

ובאמת מצינו בדברי רבינו תם עצמו הלא היא כתובה בספר הישר (חלק החידושים; סימן כג), וז"ל, נר' לר' לפרש דהאי מפרק תולדה דממחק היא. אבל לפי פי' הקונטרס אינו מיושב שהוא מפרש תולדה דדישה היא שהרי אנו אומרים במסכת שבת פרק כלל גדול אליבא דרבנן אין דישה אלא בגידולי קרקע. אבל נר' לר' לפרש דתרי ענייני מפרק הן מפרק בגידולי קרקע תולדה דדש הוא מפרק, שאינו בגידולי קרקע כגון הכא תולדה דממחק. [ועי' במאירי יבמות קיד].

אבל לכאורה אין בזה כדי ישוב על הסתירה בדבריו, כי הסתירה היא לגבי חולב מיניה וביה, אי הוי מדשום דש או משום ממחק.

ונראה פשר דבר לחלק בענין החולב עצמו ובחקדם מה שכתב בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן נב) בהא דאיתא בשמעתין (קמד, ב), חולב אדם עז לתוך הקדרה, אבל לא לתוך הקערה... כדאמר רבי יוחנן בטיפה המלוכלכת על פי החד. ופירש"י, בטיפה המלוכלכת על פי החד – טיפה ראשונה מלכלכת בה פי החד בדעת, ונוחה ליחלב, וההיא הוי משקה כסתם חלב, דלא לאוכל בעי ליה.

והנה הרמב"ן שם תירץ על קושיא זו בדברים קצרים, וז"ל, וי"ל דישה בעצמו של פרי ליתא אלא בגדולי קרקע, אבל להוציא ממנו פירות מכונסים וטמונים בתוך כים שלהן כגון חולב דומיא דדישת גדולי קרקע היא²¹.

ורבים ראו דברי הרמב"ן והעמיסו בו הסברים על פי מה שעולה בעליל מדברי תשובת רבינו אברהם בן הרמב"ם (שו"ת ברכת אברהם הלכות שבת פ"ח), וז"ל, אבל זה שהקשיתה בתחלתה מדקימא לן אין דישה אלא בגדולי קרקע אין ראוי למי שיבין ענין האב ומעינו ותולדתו להקשותה כלל, שהתולדה אף על פי שהיא דומה לאב אינה לא האב ולא מעין האב אלא הפרש יש ביניהם, ושאמרת והמפרק הוא חדש אינו כן, אלא מפרק תולדה דדש. שאין לומר שהסחיטה לענבים או החליבה לעזים דישה, ולא עלה זה על דעת אדם אף על פי שהחייב בהן משום מפרק, והואיל ומפרק תולדה דדש אין להקשות מדקימא לן אין דישה אלא בגדולי קרקע הדישה שהוא האב [ומעין] האב אינה אלא בגדולי קרקע, והמפרק שהוא תולדה דדש ישנו בגדולי קרקע ושלא בגדולי קרקע. תדע דגרסינן בפרק אף על פי תני ר' מרינוס אומר גונח יונק חלב בשבת ואינו חושש מאי יונק מפרק כלאחר יד הוא ובמקום צערא לא גזרו רבנן הנה בפירוש דמפרק ישנו בבעלי חיים. ועוד לא איירי תנאי ואמוראי בסוחט דג לצירו ובחלות דבש שריסקן אלא בענין מפרק דקא מתני לה גבי סוחט פירות דהיינו מפרק הילכך ליכא לאקשויי מהאי אסיפא כלל.

והנה בדברי רבינו אברהם בן הרמב"ם נתבאר כלל בגדרי אבות ותולדות, שמה שנכלל באב מלאכה עצמו צריך להיות דומה לו לגמרי, אבל תולדה אינה צריכה להיות דומה לאב

וכתב האבנ"ז דלפי זה נראה ברור בחולב עז [לתוך הקדירה] בשבת או ביום טוב צריך ליזהר שלא ילכלך החד במפה ראשונה. דאם כן חייב על הטיפה שהוא משום מפרק. דכיון דטיפה תספיק ללכלך החד זה שיעורו כמו המצניע לזרע ולרפואה דחייב בכל שהו. ואפילו הי' רק חצי שיעור ליש פוסקים אסור מן התורה וליש פוסקים משום שבות. ואפילו תימא שלא החמירו בשבות ביום טוב באשר הוא לצורך אוכל נפש. מכל מקום להפוסקים דמפרשים הא דחולב אדם עז לתוך הקדירה בשבת. צריך לומר שאינו מלכלך פי החד, בפרט כי העיקר דחשיב שיעור שלם. ועל כרחך לפרש כשאינו מלכלך.

והוסיף האבנ"ז דלפי"ז נוכל ליישב בפשיטות שיטת רבינו תם שהביאו התוס' שהקשה על רש"י דכתב מפרק תולדה דדש. והקשה רבינו תם דחולב משום מפרק הא אין דישה אלא בגדולי קרקע. ופירש רבינו תם דחולב חייב משום מפרק דהוא ממחך, דכשחולב ממחך את החד ומחליקו. והקשו התוס' זאינו נראה לר"י דאם כן למה חולב עז לתוך הקדירה אבל לא לתוך הקערה. ולמה שכתבתי ניהא דודאי מה שכתב רבינו תם דכשחולב ממחך וכו' אתיא לי' מהא דטיפה מלובלכת על פי החד. דהיינו שבטיפה החיא מלכלך פי החד ומחליקו, יעו"ש.

ולפי דברי האבנ"ז נמצא שהטיפה הראשונה של החליבה היא ממחך, וע"ז מיירי התוס' עג, ב דחולב חייב משום מפרק, ברם בדין חולב לתוך הקדירה מיירי לא ביחס לטיפה ראשונה שיא מלובלכת על פי החד ואינה באה לתוך הקדירה כלל, אלא בהמשך החליבה, שזה כבר ל"ש להחלקת החד ומלאכת ממחך אלא למלאכת דישה, דהיינו שמוציא המשקה מן החד, וע"ז אהני מה שהולב לתוך הקדירה דמשוי לה אוכל ולא משקה.

ויעו" עוד בהמשך דבריו שכתב: "אך תימה גדולה אצלי שלא ראיתי אחד מן הפוסקים בחולב עז ביום טוב שיוזהר שלא ילכלך פי החד. ולעניות דעתי ראוי להזהיר המון העם בזה". ועיקר התמיהה בזה מבוארת בספרו של תלמידו בעל חלקת יואב קונטרס קבא דקשייתא קושיא עז.

²¹ והמשך דברי הרמב"ן דאפשר דבהמה הוי גידולי קרקע הוי תירוץ בפני עצמו, וכמו שהאריך בשו"ת ציץ אליעזר ח"ב סי' ג פרק א.

בעיקר הענין אבל בודאי שיש הפרש ביניהם, ולזה הביא את הדוגמא של סחיטה וחליבה שבודאי אינם דישה, ומ"מ הם בכלל תולדת האב שהיא מפרק²².

ונראה לבאר הכוונה, שבצורה החיצונית של המעשה מלאכת דישה זה מעשה חבטה וריסוק של השיכלים ועי"ז מתפרק המוץ מן התבואה, ומעשה סחיטה או חליבה אינו דומה לו כלל בצורה החיצונית, ומ"מ הרעיון הפנימי והמלאכת מחשבת של דישה הוא יצירת הדבר מתוך דבר, וזה ישנו בתולדה – מפרק, והיא הגדרתה. ובכלל מפרק היינו סחיטה הפרי או חליבה, ואלו הכלולים בתולדה אינם צריכים להיות דומים לאב, ולכן אף שאין דישה אלא בגדולי קרקע, והיינו שאב של דישה הוא בצורה חיצונית שדש בגדולי קרקע, אבל בתולדת מפרק לא נאמר התנאי שצריך להיות כך בצורה החיצונית.

לעומת זאת בדברי הרמב"ן נאמר דבר פשוט יותר, ולא נזכר מאומה בדבריו מענין חילוק בין אב לתולדה, ונראה להיפוך שהתולדה אמורה להיות דומה לאב גם בצורה חיצונית של המלאכה, והרמב"ן מעמיד החילוק בין שני הפרטים הכלולים בתולדה, אלא שבסחיטה כאשר סוחט את עיקרו של פרי אזי צד הדמיון הוא בכך שזה גדולי קרקע, ואילו בחליבה צד הדמיון לדישה הוא בכך שיש בכאן 'הוצאת פירות מכונסים וטמונים בתוך כים שלהן', ודוק היטב.

והביאור בדברי הרמב"ן הוא כעין שנתבאר בלשונות רש"י בהגדרת פעולת מפרק ודמיונה למלאכת דש, יעויין בלשונו (צה, א): מפרק – כמו מפרק משאוי, שפורק אוכל ממקום שנתכסה בו, והוי תולדת דש, ואית דאמרי תולדה דקוצר ולא היא, דלאו מחובר הוא, אלא פקיד ועקיר, וקאי בעטיני הדד כתבואה בקשיה, ולשון מפרק נמי לא שייך למימר, אלא לשון תולש.

ומבואר שענין פירוק אינו שמפרק דבר אחד לכמה גורמים שזה מענין תלישה, אלא שמפרק גורם אחד ממשנהו, עי"ז שפורק אוכל ממקום הכיסוי והקליפה שלו. וראה עוד בלשון רש"י (עד, א ד"ה וליחשב): אלא לאו משום דדמיא לדש... דהא נמי מיפרקה מלבוש היא²³.

ולפי"ז מבוארים דברי הרמב"ן שפעולת החליבה שהיא 'הוצאת פירות מכונסים וטמונים בתוך כים שלהן' דומה למלאכת דישה יותר מאשר סחיטה שהיא פעולה בעצם הפרי.

²² ובעיקר חילוק זה בין אב לתולדה, יעויין עוד במגיד משנה פ"ז ה"ה שכל שדומה לאב בדמיון גמור הרי זו אב כמותו וכשאיין שם אלא דמיון קצת הרי זו תולדה, ובשול"ת אבני נזר או"ח סי' תיב.

²³ ונראה שזהו הביאור גם בפעולת הפירוק שישנה בפירוק התמרים מן המכבדות (עג, ב), יעויין היטב בתוס' שם ד"ה ואחת שהקשו על דברי רש"י שפירש 'שמפרק האילן ממשאו מן הפירות שעליו', ובאמת בלשון רש"י שלפנינו אינו כן, אלא שמפרק התמרים מן המכבדות. ונראה שאף לרש"י ענין הפירוק הוא הוצאת והשרת התמרים מתוך המכבדות שמכסות אותם.

ועי' במנהג חינוך מצוה לב מוסך השבת אות ה, ובהרחבה במאמר 'מלאכת דש' מאת הגאון רבי יפרח פרלמוטר זצ"ל מאסף ישורון טז, תשס"ה, תקנו – תקע.

סחיטת דג לצירו

[יח] והנה בתוך דברי רבינו אברהם בן הרמב"ם מפורש דבסחיטת דג לצירו חיובו משום תולדת מפרק, ולכן לא בעינן שיהיה גדולי קרקע, ומבואר שנקט בפשיטות שר' יוחנן מחייב חטאת על דג לצירו דומיא דשלקות, וכמו שנקטו התוס' בד"ה ורבי יוחנן.

אולם באור זרוע (סימן נח) נקט מתוך קושיא זו שאין אלא מדרבנן, וז"ל, ואף על פי שפירשנו אליבא דהלכתא דאין דישה אלא בגידולי קרקע, הני מילי מדאורייתא, ולענין חיוב חטאת, אבל מדרבנן יש דישה אפי' שלא בגידולי קרקע, כההיא דפ' חבית דאמר רחב"א אמר רב סוחט אדם דג לצירו אפי' לתוך הקערה פירש"י סחיטת דג לצירו לאו משקה הוא אלא אוכלא, משמע אבל לסחוט דג לדמו אסור.

והחת"ם בחידושו כאן כתב, וז"ל, מג"א סי' ש"ך ס"ק י"ב תמה על ר' ירוחם שמתיר דג לצירו לכתחילה. ואולי מיירי מציר של עצמו, ואין דישה אלא בגידולי קרקע, ודג לכ"ע לאו גדולי קרקע הוא כמ"ש תוס' לעיל ע"ג ע"ב. אבל ש"ס מיירי מציר הנבלע בו ממקום אחר ובזה אין חילוק בין גידולי קרקע לדבר אחר דלא גרע מאודרא אפומא דשישא כיון שאין המשקה מגופו הוה שפיר סחיטה וכמו שפוג דלא הוה גידולי קרקע ואפ"ה שייך סחיטה.

וכבר רמז לזה הפמ"ג בא"א ס"ק יב, ועי' עוד בפמ"ג בפתיחה לס' שכ ובראש יוסף עה, א.

ענף שני: סיכום שיטות הראשונים והפוסקים להלכה בדיון סחיטת פירות בתוספת ביאור והערות

שיטת רש"י והתוס'

[א] הנה בעיקר מסקנת השמועה להלכה מצינו ג' שיטות עיקריות, שיטת רש"י והתוס' שעיקר איסור סחיטה של רמונים היינו משום טעמא דאחשבינהו, וטעם זה מהני לאסור גם בכל פירות שבעולם באם סוחט למימיהן, וכל הנפקותא בין תותים ורימונים לשאר פירות היינו כאשר סוחט למתק הפרי ולא לצורך המשקה, דבכה"ג אינו מחשיב המשקה למשקה, ומ"מ בתותים ורימונים איכא למיגזר דאתי למיעבד לשם משקה.

וטעם זה של אחשבינהו מהני מצד עצמו, והיינו ש"אע"ג דבעלמא לא חשיב כיון דאחשיב איהו הוי לדידיה משקה' כלשון רש"י, ולכן אין חילוק בסברא זו, ושייכא בכל פירות שבעולם. ולכאורה זה מעין סברת 'אחשביה' שמצינו בכמה דוכתי.

שיטת הב"י וספר השלמה בביאור השמועה ומסקנת ההלכה

[ב] ומאידך גיסא מצינו שיטת הב"י דסבר דלא סבירא לן למסקנא דדינא הך דאחשבינהו כלל, וז"ל, וי"ל דלא ס"ל דטעמא דרב חסדא משום דכיון דאחשביה הוי לחו משקה אלא כדאמר רב פפא דטעמא משום דהוי דבר שאין עושין ממנו מקוה לכתחלה וכל דבר שאין עושין ממנו מקוה לכתחלה פוסל את המקוה בשינוי מראה. ופירש רש"י רב פפא אמר טעמא דתרדין לאו משום חשיבותא דאחשבינהו הוא ולעולם לאו משקה ניהו, והא דמיפסל משום דכל דבר שאין עושין ממנו מקוה וכו' וכיון דלמאי דאמר רב פפא לא צריכינן לאפוקי לישנא דסוחטין מפשטיה הכי נקטינן.

ובהמשך דבריו מבאר הב"י טעם איסור סחיטת תותים ורמונים, וז"ל, ואם תאמר אכתי תיקשי מנשיא בן מנחם הוי רובא דעלמא. ואפשר לומר דשל בית מנשיא לאו דוקא דאינשי טובא נמי הוו סחטי להו בחול אלא דנקט חד מינייהו וחיובותא דרבים הויא חשיבותא אף על גב דלאו רובא דעלמא נינהו כדאמרינן שם בגמרא גבי שכן בערביא מקיימין קוצים מידי איריא ערביא אתרא הכא בטלה דעתו אצל כל אדם.

והיינו דלפי המסקנא אין טעם האיסור משום אחשביניהו כלל, אלא משום מנהג בית מנשיא בר מנחם, והנה ע"ז תסתער עלינו קושיית הגמ' בתוקף, 'מנשיא בן מנחם הוי רובא דעלמא', ולפלא היכן מצינו תירוץ בגמ' מלבד הך שינויא דמשני דטעמא דדר"ח משום אחשביניהו, והיך ניישב עיקר הקושיא.

ודברי הב"י דשל בית מנשיא לאו דוקא דאינשי טובא נמי הוו סחטי להו בחול ואע"ג דלאו רובא דעלמא אין לזה זכר בדברי הגמ'.

וכבר תמחו בזה מאוד נושאי כלי השו"ע, הט"ז בס"ק א וז"ל, וקשה דא"כ ר"פ פליג על ר"נ במ"ש הלכה כר' מנשיא דהא קשה עליה אטו דבי מנשיא רובא דעלמא נינהו ולר"פ אין שום תי' על קושיא זו דלא אשכחן בגמ' תי' אלא מכא הויא סברא דאחשביניהו ואנן אין לנו כח לתרץ מה שלא פי' בגמ'.

והמג"א בס"ק א וז"ל, ומ"מ בגמ' איתא בהדיא שבית מנשיא לא היה מקום אלא חד גברא וא"כ למה אסור לסחוט רמונים. ודוחק לומר שהמקשן והתרצן יהיו מחולקים במציאות כמ"ש הרב"י.

ולכאורה פשר הדבר נעוץ בביאור דברי הגמ', דהנה לשון הברייתא הוא 'אבל לא ברמונים, ושל בית מנשיא בר מנחם היו סחטין ברמונים'. ולכאורה נראה דתרתני קאמר, חדא לחלק בין פגעים ופרישין ושאר פירות לרמונים, וע"ז מוסיף מנהג בית מנשיא בר מנחם שהיו סחטין ברמונים. ור"נ אמר 'הלכה כשל בית מנשיא בר מנחם'.

והיינו דבלאו דברי ר"נ ניחא לן דרמונים שאני מצד עצם הדבר שדרך לסחוט הרמונים, ור"נ נזקק לאסור רק מצד מנהג בית מנשיא, וביאור מחלוקת זו מצינו בב' נוסחאות.

ורבינו הגר"א ז"ל בביאורו ביאר שמחלוקת התנא הראשון עם התוספת של מנהג בית מנשיא היא במציאות של סחיטת רמונים, וז"ל, וצ"ל דת"ק סבר דרמונים בכ"מ דרכו לסחוט, ומ"ש ושל בית כו' הוא תנא אחריתי וז"ש [רב נחמן] הלכה כהאי תנא, ונ"מ לשאר פירות אם נהגו בשום מקום, ולמסקנא אין הלכה כמותו אלא במקומו דוקא.

ואילו בספר השלמה נראה שהמחלוקת מלכתחילה היתה דר"נ פירש שזה מצד אחשביניהו, ומצא סברא זו בדברי ר"ח לגבי מקוה, והתנא הראשון חלק ע"ז וס"ל דאף בלאו האי טעמא אסור מאיזה טעם²⁴.

²⁴ ונראה בדברי השלמה שנקט גם להלכה כדברי הב"י דליכא סברת אחשביניהו בשאר פירות כלל, וכן מצאתי באורחות חיים שכתב בזה"ל, ושאר מיני פירות כגון פקיעין ופרישין ועוזרדין מותר לסחוט לכתחלה ואפילו סחטן לשם משקה דלא אמרינן כיון דאחשביניהו הוו להו משקה וכן נמי דעת הבעל השלמה ז"ל.

והנה בדברי הב"י מבואר שאין שום מעליותא בתותים ורמונים על פני שאר פירות אם לא בכך שדרך אנשים מסוימים (רבים ולא יחיד לסחטן), ומסקנת ההלכה היא שאין שום חילוק בין תותים ורמונים לשאר פירות באם יהיו כאלו שיהיו רגילים לסחטם, וזה יועיל לא מצד אחשביניהו, אלא מצד עצם המציאות שיש כאלו שסחטים פירות אלו.

שיטת הראשונים והמגן אברהם

[ג] והנה המג"א האריך להקשות על דברי הב"י, וכתב בתו"ד, וז"ל, וז"ל הרמב"ם פכ"א אסור לסחוט תותים ורמונים הואיל ומקצת בני אדם סוחטין אותם כזיתים וענבים ושאר פירות מותר לסחוט לפי שאינן בני סחיטה עכ"ל וכ"כ הרי"ף וגם הביא הא דר"ח א"כ צ"ל דר"ח ה"ק כיון דמקצת בני אדם סוחטין אותן והוא אחשביניהו ג"כ הו"ל משקה. תדע דאל"כ למה קאמר בברייתא ושל בית מנשיא כו' אלא ע"כ טעמא דאחשביניהו לחוד לא מהני אם לא שמקצת ב"א סוחטין אותו ג"כ ואפי' אינן עיר שלימה, ודוקא בענין שאם היה לכל העולם פירות הרבה כאלו היו סוחטין אותן אבל בלא"ה אפי' בחד מקום אמרינן בטלה דעתן ולכן בשאר פירות שרי.

והנה יל"ע בדברי המג"א בכמה אנפי, וכמו שיתבאר להלן בס"ד.

א' מה שהביא ראיה מדברי הרמב"ם שנתן טעם לאיסור סחיטה, הואיל ומקצת בני אדם סוחטים, ובזה סגי, ואפילו אינו אתרא, זוהי באמת ראיה אלימתא כנגד הב"י, אבל מה הרויח המג"א בדבריו, אחר שהוא מפרש דבעינן לטעמא דאחשביניהו, ואילו בדברי הרמב"ם לא נזכר מאומה מענין אחשביניהו ונראה שעיקר חסר מן הספר.

ב' מה שמביא מדברי הרי"ף, הלא הרי"ף מזכיר טעם אחשביניהו רק בסוף דבריו כראיה לדחות דברי האומרים דרמונים אפילו יצאו מעצמן אסורים, ולא כטעם לעיקר דין איסור סחיטה, וכבר עמד בזה במחצית השקל.

ג' בהמשך דבריו כתב לסייג איסור סחיטה בתותים ורימונים והדומים להם, וז"ל, ודוקא בענין שאם היה לכל העולם פירות הרבה כאלו היו סוחטין אותן אבל בלא"ה אפי' בחד מקום אמרינן בטלה דעתן ולכן בשאר פירות שרי.

והנה מקור דברים אלו הינם בדברי התוס' לעיל (צב, ב ד"ה ואת"ל), וז"ל, משמע דעל אתרא נמי אמר דבטלה דעתן... וקשה דבפ' חבית גבי של בית מנשיא היו סוחטים ברמונים ופריך בית מנשיא הוי רובא דעלמא ומשני אין דהתנן המקיים קוצים בכרם כו' שכן בערביא מקיימין קוצים לגמליהן ופריך מי דמי ערביא אתרא הוא הכא בטלה דעתו אצל כל אדם. וי"ל דהתם חשוב מנהג ערביא דלכל העולם נמי אם היה להם רוב גמלים הוו נמי מקיימי אבל בית מנשיא דחד גברא בטלה דעתו אף על גב דלכל העולם אם היה להם רמונים הרבה היו סוחטין.

אכן בדברי הרמ"א מבואר שדווקא במקום שנהגו לסחוט איזה פירות לשתות מימיו דינו כתותים ורימונים, ולא סגי במה שישנה קבוצה באיזה מקום שסוחטים, וכפי שעמד על כך במג"א. והנה במג"א בכל דבריו בדעת הרמ"א לא יישב את הקושיא המרכזית, מהו החילוק בין תותים ורמונים שמבואר בסתימת לשון השו"ע שזה אסור בכל גווני ולא רק במקום שישנם כאלו שסוחטים לשאר פירות שזה מוגבל לאותו המקום שנהגו דייקא.

ומצאתי שהקשה כן במחצית השקל (ד"ה אבל נראה לי) ונדחק מובא.

ברם נראה שהרמ"א ינקוט להלכה כביאורו של רבינו הגר"א, וכמו שהבליע הגאון בנעימת לשונו 'ולמסקנא אין הלכה כמותו אלא במקומו דוקא', והיינו שלהלכה לא נתקבלה סברת ר"נ שפסק הלכה כבית מנשיא, ונמצא איפוא שבתותים ורימונים קי"ל כדעת ת"ק דברייתא שברמונים אסור לסחוט לא מצד מנהג בית מנשיא אלא שבאמת אורחיהו של אנשים מסוימים בכל המקומות לסחוט רמונים, ובזה חלוק מדין שאר פירות. [הערת הרה"ג ר' יצחק דסלר שליט"א].

והנה בכל לשון התוס' מבואר דמיירי על קושיית הגמ' טרם תשובת הגמ' בסברת ר"ח דאחשבינהו, וא"כ צ"ב היאך נסמך המג"א לקולא על חילוק התוס' בתירוצם לומר שבלאו הך שלכל העולם אם היו להם הרבה רמונים היו סוחטין אמרינן דבטלה דעתו, אחר דהשתא ידעינן הסברא לאסור מצד אחשבינהו.

וכבר עמד בזה בקוצר לשון בביאור הלכה (ד"ה ובמקום שנהגו), וז"ל, עיין במ"ב שכתבנו בשם המ"א דדוקא בענין שאם היה לכל העולם וכו' אבל בלא"ה אמרינן דבטלה דעתם והיינו אפילו בזה המקום גופא לפי מה שסובר כהתוספות, וכן משמע במחז"ש. אכן עיקר דינא דהמ"א אינו ברור דאפשר דלפי המסקנא דאחשבינהו תו לא צריכין לכ"ז גם להתוספות שוב מצאתי במחצית השקל שהקשה זה ואף שיישבו קצת מ"מ אין מוכרח כלל לדינא.

ואשר נראה לבאר בשיטת המג"א, דאף כי ס"ל להלכה סברת אחשבינהו שנתחדשה בדברי ר' חיסדא, מ"מ לאו בחדא ביקתא של שיטת רש"י והתוס' הנ"ל בביאור אחשבינהו קאי, שהרי לשיטת המג"א לא מהני הך אחשבינהו אלא בתותים ורמונים וכו' שדרכם של מקצת בני אדם לסוחטם למשקה, ולא ס"ל כמבואר להדיא ברש"י ותוס' דאחשבינהו מהני לאסור לסוחט למשקה גם כל פירות שבעולם.

ועוד צ"ב ענין הצירוף בין המנהג של מקצת בני אדם להך טעמא דאחשבינהו, והיאך דווקא בצירוף שניהם נולד האיסור סחיטה.

ולכאורה הביאור הוא שיסוד האיסור סחיטה הוא מחמת המנהג של מקצת בנ"א לסוחט למשקה, אלא שבאמת מיחסרא בשם מנהג, ואפילו באותו המקום עצמו שנוהגים כן כל שאין זה מנהג כל אנשי המקום או רובו, ולא מהני לזה מה שנוהגים כן מקצת אנשים, וכ"ש שמנהג מקום מסוים לא משפיע בכלל על מנהג כל העולם כולו, וזהו שהעמיד המג"א להצדיק דברי הרמ"א 'ובמקום שנהגו לסוחט איזה פירות לשתות מימיו מחמת צמא או תענוג, דינו כתותים ורמונים', שרק באותו מקום אסור ובשאר מקומות שרי.

וכאן באה סברת אחשבינהו, וזה מהני בתרתי, חדא, לאותם המקצת אנשים שנוהגים כן להעמיד את מנהגם כמנהג, שאין זה מנהג של שטות בעלמא, ועוד, שאותו הסוחט בכל מקום שהוא משתייך למנהג הזה, ואינו פועל כאדם בודד שסוחט פרי.

ולפי"ז נמצא שסברת אחשבינהו לא מוסיפה כלום על המנהג של מקצת אנשים אלא היא רק מחזיקה אותו כמנהג ולא כשטות בעלמא, אבל אין האחשבינהו פועל כדבר בפנ"ע כמו לרש"י ותוס' שזה סברא של מתן חשיבות לחפצא מעין אחשביה שמצינו בכמה דוכתי בש"ס, אלא זה מהני לקיים ולהחזיק את המנהג כמנהג ביחס לאותו הסוחט וביחס לכלל הסוחטים, וכמש"נ.

ולפי"ז מיושבים היטב כל הקושיות הנ"ל, דסבר המג"א דכיון שאין כאן סברת אחשבינהו כטעם בפנ"ע, אלא רק מהני להחזיק ולהשתייך למנהג, אזי אין פלא במה שהרי"ף והרמב"ם לא העתיקו את נתינת הטעם הזה, כי אין זה יסוד איסור הסחיטה, אלא יסוד האיסור הוא המנהג, ואחשבינהו רק מקיים את המנהג ומשייך את הסוחט לאותו המנהג.

וכן מבואר מה שהעתיק המג"א את דברי התוס' דמיירי כלפי עצם המנהג בלא שום תוספת גם לנידון דידן דמיירי בצירוף אחשבינהו.

ובאמת יסוד הצעת המג"א נמצא כבר בדברי הראשונים בשמעתין, וכמו שציין בביאור הלכה (ד"ה אסור לסוחט) והביא את לשון הרמב"ן בחידושי תרדין שסחטן וכו' אלא מאי

אית לך למימר וכו' פירש"י וז"ל והכי מפרש ר"נ וכו' ולא מחזור וכו' והיינו דאמרינן אלא כדר"ח כלומר ה"ט דחיישינן לבית מנשיא בר מנחם מפני שזה נהג כמנהגו ואחשבינהו... אלא כיון דאיכא מיעוטא דסחטי להו וזה נהג כמנהג אותו מיעוט וסחטין למשקין וחשבון הו"ל משקין, ואלו בשאר פירות שאין שום אדם סוחטין למשקין אף על פי שזה סחטין במלה דעתו אצל כל אדם ונכון הוא, וכן נראה מדברי רבינו הגדול ז"ל, עכ"ל. וכן כתבו ג"כ הרשב"א והריטב"א. וכ"ז נעלם מעיני הב"י והב"ח שדחקו עצמן ליישב קושית רש"י לשיטת המתירין, והמ"א בסק"א כוון מדעת עצמו לסברא זו.

והנה הרמב"ן עצמו כתב כן גם בדעת הר"ף, והן הן הדברים, ובלשון הרמב"ן נראה להדיא שאכן המנהג של אותו המיעוט הוא עיקר, והאחשבינהו רק מצרף אותו למנהג.

רק שעדיין הערה נוספת של הביה"ל על המג"א במקומה עומדת, וז"ל, ובפרט שכל מקורו של המ"א הוא מדברי התוספות והמעייין בחידושי הרשב"א והריטב"א על הא דערביא אתרא מוכח דלא ס"ל כדברי התוספות²⁵.

ביאורו המיוחדש והנפלא של החזו"א

[ד] החזו"א (סי' נה ס"ק ט) כתב לתמוה על העולה מדברי המג"א והביה"ל בדין תותים ורמונים (לפי פירושו בדברי הביה"ל, ועיי' בהערה²⁶) בזה"ל, מיהו הדבר תימא דכל פלוגתא דר"י ורבנן הוא במקרה שהיה נמצא אחד בעולם שהיה סוחט ואסר במעשיו את העולם כולו, ונמצא דאין תותים ורמונים חלוקין בטבען, אלא חלוקין במקרה של בית מנשיא.

ולפיכך כתב לפרש מדיליה פירוש אחר בכל הענין, וז"ל, אלא נראה דודאי תותים ורמונים נוטים בטבען לזיתים וענבים שמשקה היוצא מהן דעתן של בני אדם קרובה עליהן, והא דקרו ליה את בית מנשיא בשמן אינו אלא הוראה שזו שימוש נאה והרבה בני אדם היו עושין כן, וא"צ לחקור אחר הדבר, אלא משום שהוא תשמיש מועט בעינין אחשביה ומהני ליה אחשביה. אבל אם סוחט מין שאינו ראוי לזה לא מהני אחשביה, ואף אם יהיה יחיד שמשנה דרכו בטלה דעתו.

ומיהו מפני שהדבר תלוי בטבעת בני אדם ומבטע הפירות שבכל דור, אפשר שישתנה מין מן המינים בזמן מן הזמנים לתותים ורמונים ובה אנו דנים שאם מקצת בני אדם עושין כן, והמשקה היוצא חביבה על רוב העולם דיינינן להו כתותים ורמונים, אבל אם חביבה המשקה הנסחט על יחידים או על בני מקום אחד הוי כשאר פירות ומותר, וכדעת המ"א, וזו גם דעת הר"מ.

²⁵ ואמנם מה שהוסיף הביה"ל בזה"ל, ולבד כ"ז מדברי הרמב"ם שכתב דטעמא דתותים ורמונים הואיל ומקצת בני אדם סוחטים אותם כזיתים וענבים, משמע דמטעם זה בלחוד יש לאסור בכל מקום. והיינו כיון שהוא חשבון וסחטין לשם משקה, לכאורה לפי מה שנתבאר לק"מ, כי אמנם הטעם שאסור בכל מקום הוא בצירוף אחשבינהו, וכנ"ל.

²⁶ הנה הביה"ל מכריע להלכה דלא כהמג"א, אלא שמטעם אחשבינהו יש לאסור בכל מקום, ומוסיף שעכ"פ בזה המקום שנהגו לסחוט בודאי אין להקל בכל גווני, וכן משמע מסתימת הרמ"א.

וחזות קשה ראיתי בחזו"א שהוסיף מדעתו מילין בשיטת המשנ"ב בזה"ל, ובמ"ב חולק על המ"א וס"ל דאף אם אין שום סיבה לזה שהוא סוחט יותר מכל העולם מ"מ אסור לכל העולם, ומטעמו דברשב"א וריטב"א משמע דאינן מחלקין בין יחיד לרבים, אלא במקום שסיבה ידועה לזה שהוא עושה, ואילו היה לכל העולם כן היו עושין כמותו אף ביחיד סגי וכו'. וחידוש נפלא זה לא נמצא בדברי הביה"ל כלל!!

ולעולם כשמקצת בני אדם בכל מקום סוחטין אותן זו ראייה שנוטין בעצמן לסחיטה, אבל כשאדם אחד עושה או מקום אחד צריך לחקור אחר הסיבה דלפעמים האיש הזה משונה או בני מקום זה משונים, ול' הר"מ שמקצת בנ"א סוחטין אותן כזיתים וענבים היינו מקצת בני אדם בכל מקום מפני שטבען נוטה לזיתים וענבים. עכ"ל.

הארכתני בהעתקת כל לשון החזו"א מפני שנשכרנו בדבריו הבנה עמוקה בכל הסוגיא אליבא דהראשונים והמג"א, ונפרט את שני החידושים הגדולים הכלולים בדבריו.

הא' כל המציאות של איסור סחיטה אינה תלויה במנהגים של מקומות ואנשים כלל, ומה שאדם מסוים או אנשי מקום נזהגים לסחוט איזה פרי אינו גורם לזה שם משקה שנאסור לסחוט מחמתו. ענין המנהג מועיל רק בתורת סימן לכך שאותו הפרי הוא בטבעו פרי המיועד לסחיטה ולהוציא ממנו משקה, ודומה לזיתים וענבים שעיקרו של הפרי הוא לסחיטה.

הב' המושג של אחשביה לפי שיטה זו אינו רחוק כלל מהמושג הכללי של אחשביה, וכמו שמצינו דמהני אחשביה לשיטת רש"י והתוס' בסחיטת שאר פירות, דאחשביה מהני בגוף החפצא של הפרי ולא קשור כלל למנהג. ויסוד הענין שבחרבה פירות השימוש העיקרי הוא לאכילה, וישנו שימוש נוסף צדדי ומפל לעיקר השימוש שהוא לסחוט ממנו משקה, והאחשביה הוא ביחס לאותו השימוש, להפוך שימוש זה משימוש צדדי ומפל לשימוש עיקרי.

ומעתה נראה לומר חידוש נוסף להלכה היוצא מדברי החזו"א, הנה הב"י המציא דין חדש שלא בא זכרו כלל בדברי הגמ' והראשונים, וז"ל, מיהו הני מילי כשדרך בני המקום ההוא לסחוט לשתות מימיו להסיר הצמא או לתענוג אבל אם אין דרכם לסחוט למימיו אלא לרפואה נראה לי דלא מיתסר משום הכי דאם לא כן פרישין דתניא דסוחטין ופירש רש"י שהם קודוניו"ש וכן לימוני"ש שהתיר הרא"ש וכן רימונים למאן דאקשי ומנשיא בן מנחם הוי רובא דעלמא מי לא סחטי להו הרופאים לעשות ממימיהם משקין, אלא ודאי כל שאין סוחטין אותו אלא לרפואה אינו בכלל תולתים ורימונים דדוחק לומר שבימיהם לא היו סוחטין אותם הרופאים כלל.

וחידוש זה כצורתו הועתק להלכה בדברי הרמ"א. ברם נראה שכל זה הוא דווקא לפי הבנת הב"י והרמ"א שבעצם המנהג קובע איסור סחיטה בכל הפירות, ולכן הוקשה להב"י שהרי סו"ס סוחטים גם אותם פירות, ומייעדים את המשקה לרפואה, ומזה הוציאו הגבלה בשם משקה, דשם משקה אינו אלא 'שתיה' ששוללים מחמת צמא או תענוג, אבל כאשר התכלית היא לרפואה זה לא נחשב כמשקה.

ברם לפי סברת החזו"א הנ"ל לא קשיא ולא מידי, דהא מיהת פשוט וברור שלכל פרי ישנם כמה מיני שימושים, ולצד השימוש העיקרי שהוא לאכילה, ישנו שימוש נוסף וצדדי שסוחטים אותו לרפואה או למטרה אחרת, ואין בכך לאשוויי איסור סחיטה, כי סו"ס אינו השימוש העיקרי של הפרי, ונמצא שאין החילוק מצד יעוד הדבר ושם משקה שעליו, אלא מצד טיב ואיכות הפרי שמחמת אותו שימוש חיצוני אינו בהכרח שהפרי כבר יהיה מוגדר כמיועד לסחיטה.

ונפ"מ גדולה גם לצד הקולא, בתפוחים וכד' שאר מיני פירות, (יעויין באריכות בביאור הלכה ד"ה דינו כתולתים ורימונים), שנראה בדברי רבינו הגר"א דהוי כשאר פירות, והעירו על דבריו שהרי המנהג היה למלאות מהן חביות לאלפים למשקה, שבכל פרי ופרי אנו צריכים לברר מהו עיקר הפרי ויעודו, ואם עיקר שימושו ויעודו הוא לאכילה, אולי לא מהני כאן 'אחשביה' להופכו למשקה. ועי' היטב.

ענף שלישי: בירור שיטת רבינו חננאל

**שיטת רבינו חננאל דביון דהלכתא כר' יוחנן ליכא חיתר של 'לתוך אוכל' וקושיית
הרי"ף ושאר הראשונים**

[א] זה לשון רבינו חננאל (קמח, א): טעמא דר' יוחנן דהלכתא כוותיה דקיי"ל כל היכא דפליגי רב ושמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן. ולפיכך מדקדיקין בדבריו להעמיד הלכה על בוריו. ר' יוחנן מתרין למעמיה סוחטין כבשים בשבת לצורך השבת. אבל לא למוצי"ש ואחד כבשים ואחד שלקות לגופן אבל למימיהן לא יסחוט ואם סחט נעשה כמי שסחט זיתים וענבים וחייב חטאת. ולא הפריש בסחיטתן למימיהן בין קדירה לקערה אלא הכל אסור. דהא סחיטת זיתים וענבים בין לקדירה ובין לקערה למימיהן הוא צריך. וא"ר יוחנן שהסוחט כבשים ושלקות למימיהן כסוחט זיתים וענבים וחייב חטאת. ומתוך אלו הדברים מתברר שאין הלכה לא כשמואל ולא כרב שאומר סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדירה אבל לא לתוך הקערה... וכך קיבלנו מרבותינו.

והנה הרי"ף העתיק לשונו של ר"ח והכביר עליו בקושיות עצומות וז"ל, ואנן עיינינן בהו ואשכחינן פירכא לכולהו.

חדא, דהאי דאמר ולא הפריש בסחיטתן למימיהן בין לקדירה בין לקערה אלא הכל אסור, לאו הכי הוא, דהאי דאמר ר' יוחנן למימיהן חייב חטאת בענין מימרא דרב ושמואל למימיהן פטור אבל אסור הוא, דכי היכי דהא דאמרי רב ושמואל למימיהן פטור אבל אסור לקערה הוא אבל לא לקדירה, ה"נ הא דא"ר יוחנן למימיהן חייב חטאת לקערה הוא אבל לא לקדירה. תדע דהא רב ושמואל אינהו דאמרי סוחט אדם אשכול לתוך הקדירה אבל לא לתוך הקערה ואינהו דאמרי בענין כבשין ושלקות למימיהן פטור אבל אסור, ואי סלקא דעתך למ"ד למימיהן אסור ל"ש לקדירה ולא שנא לקערה הכל אסור קאמר, א"כ קשיא דרב אדרב ודשמואל אדשמואל. אלא מה אית לך למימר האי למימיהן אסור לתוך הקערה אמרי ולא לתוך הקדירה הכי נמי לר' יוחנן למימיהן דקאמר חייב חטאת לתוך הקערה קאמר ולא לתוך הקדירה.

ולא פליג רבי יוחנן אדרב ושמואל אלא בפטור אבל אסור ובחייב חטאת, אבל בקערה וקדירה לא דאם כן לפלגו בהדיא בקערה וקדירה ומדלא אשכחן פלוגתייהו אלא במותר לרב ובפטור אבל אסור לשמואל ובחייב חטאת לר' יוחנן שמעית מיניה דלא איפליגו בקדירה וקערה.

ועוד, דלא אשכחן דר' יוחנן פליג עלייהו דרב ושמואל אלא בכבשין ושלקות, אבל באשכול של ענבים לא אשכחן דפליג, ומאן דאמר דפליג בעי ראייה.

והאי דקאמר דהאי סחיטת זיתים וענבים בין לקדירה בין לקערה למימיהן הוא צריך והא"ר יוחנן שהסוחט כבשים ושלקות למימיהן כסוחט זיתים וענבים הוא וחייב חטאת, גם זו אינה ראייה לפי שהסוחט ענבים לתוך הקדירה שיש בה אוכל אף על פי שהוא צריך למימיהן כיון שהוא סוחט לתוך האוכל אינו כסוחט משקין אלא כמפרר אוכל לתוך אוכל שהוא מותר, ודא"ר יוחנן כסוחט כבשין ושלקות למימיהן שהוא כסוחט זיתים וענבים וחייב לא אמר אלא שהסוחט כבשין ושלקות לתוך הקערה כסוחט זיתים וענבים לתוך הקערה, אבל לתוך הקדירה אלו ואלו מותרין שאוכל הן ולא משקה.

והנה כל קושיות הרי"ף יסודם הוא אחד, שהרי גם רב ושמואל הכא לא נחלקו על האיסור סחיטה בכבשים ושלקות, רק נחלקו על מה שאמר ריו"ח שחייב חטאת, וכיצד ניתן ליישב את סתימת לשונם כאן לאסור עם ההיתר לסחוט ענבים לתוך הקדירה, ובע"כ שאמנם כאן בדין כבשים ושלקות לא מיירו לאסור כאשר סוחט לתוך קדירה. והראשונים כולם הביאו קושיא זו לדחות לגמרי כל דברי רבינו חננאל, והרשב"א כתב שזוהי ראייה שאין עליה תשובה.

דקדוק לשון רבינו חננאל שהדגיש ההשוואה בין כבשים ושלקות לזיתים וענבים, ותמיחה ע"ז

[ב] ברם, בשו"ת מנחת ברוך (דיני יו"ט סימן פא ענף ב) כבר עמד לדקדק בלשון ר"ח שהדגיש בלשונו את העתקת לשון רבי יוחנן בתירוץ לשון הברייתא: "ואם סחט נעשה כמי שסחט זיתים וענבים וחייב חטאת. ולא הפריש בסחיטתן למימיהן בין קדירה לקערה אלא הכל אסור. דהא סחיטת זיתים וענבים בין לקדירה ובין לקערה למימיהן הוא צריך. וא"ר יוחנן שהסוחט כבשים ושלקות למימיהן כסוחט זיתים וענבים וחייב חטאת".

ולכאורה מה ענינו לכאן, הרי בפשוטו הכרחו של רבינו חננאל בר' יוחנן הוא ממה שלא חילקה הברייתא ופירשה בדבריה את ההיתר של סוחט לתוך קדירה ולאוכל, ומה לי בתוספת ש'נעשה כמי שסחט זיתים וענבים'.

ונראה מדברי רבינו חננאל כי אמנם בשינויא דר' חיסדא את לשון הברייתא דהסוחט כבשים ושלקות דמי לסוחט זיתים וענבים מרומזת שלילת ההיתר של סוחט לתוך הקדירה, וצ"ב שהרי פשטות החילוק בין חיוב סחיטה בין זיתים וענבים לשאר הפירות הוא שזיתים וענבים מאחר שדרך לסוחטן חשיב המשקה היוצא מהן כמשקה ולא כאוכל, ומשא"כ שאר הפירות שלא נחשב למשקה אלא לאוכל, אבל לענין ההיתר של סוחט לתוך הקדירה אין שום חילוק ביניהם.

ואדרבה, כל דין ההיתר בסוחט לתוך הקדירה נאמר דווקא בסוחט אשכול של ענבים, שבעלמא מצד השם משקה לא חסר כלום, ומ"מ נתחדש כאן שכיון שהמשקה נסחט לתוך אוכל הרי הוא נידון כאוכל ולא כמשקה, וא"כ כאשר באים לשלול חידוש זה אין ההדגשה שהסחיטה בזיתים וענבים, שהרי היתר זה נאמר במקורו דווקא בזיתים וענבים, שאף כי בעלמא המשקה היוצא מהן נידון כמשקה, כאשר סוחט לתוך אוכל כאוכל דמי.

תמיחה נוספת על ההשוואה לזיתים וענבים, שהרי בודאי אין הרגילות בכבשים ושלקות לסחוט כל כך

[ג] עוד יש לעיין בלשון ריו"ח בישוב לשון הברייתא שהסוחט כבשים ושלקות נעשה כמי שסוחט זיתים וענבים, והרי מצד הרגילות והדרך לסחוט, נראה שאין זה שכיח כל כך בכבשים ושלקות כמו זיתים וענבים שעיקרם ורובם לסחיטה.

ואמנם בלשון הראשונים מצינו שתי שיטות בדרגת הרגילות, דהנה בב"י ובב"ח כאן העתיקו מהגהות רבינו פרץ על הסמ"ק (מצוה רפב) שהוכיח מדין כבשים ושלקות שהסוחט למימיהן פטור אבל אסור כשיטת רש"י והתוס' בדין סוחט שאר פירות, וז"ל, אף על גב דחמים אינן יוצאין מגופן אפ"ה אסור לכתחלה, כ"ש הסוחט פירות דחמים יוצאין מגופן דאסור לסוחטן להוציא מימיהן, וא"כ הא דשרי בפנים בשאר פירות חוץ מזתים וענבים תותים ורמונים לסחוט לכתחלה דוקא למתק קאמר, ואפ"ה בזתים וענבים ותותים ורמונים אפי' למתק לא שעשוין למשקין.

הרי שרבינו פרץ דן מסברתו את כבשים ושלקות מבחינת הרגילות לסחוט כמו שאר פירות, ואפילו לא כתותים ורימונים, ולפי סברתו בודאי כל האיסור לסחוט כב"ש הוא מטעם אחשביניהו כמו בשאר פירות, ומוזה הוכיח רבינו פרץ את האיסור לסחוט שאר פירות להוציא מימיהן דומיא דכב"ש.

ומאידך בדברי הרשב"א מפורש לדמות כבשים ושלקות לדרגה האמצעית של תותים ורימונים, [עי' פמ"ג (משב"ז ס"ק א וא"א ס"ק ד) ועולת שבת (ס"ק כ)].

ולכאורה נראה ששורש מחלוקתם הוא דכולהו סבירא להו שבכב"ש אין הדרך לסחוטם עד כדי שיחשב המשקה היוצא מהם למשקה גם בלא סברת אחשביניהו, ואמנם הרשב"א דסבירא ליה דלא מהני סברת אחשביניהו לאסור סחיטה בשאר פירות, בע"כ מוכרח להשוות כב"ש שנאסרה בהם הסחיטה כמו תותים ורימונים, ואילו הסמ"ק דמדמי לשאר פירות, היינו לפום שיטתו שמכריע כדעת רש"י שגם בשאר פירות מהני אחשביניהו לאסור לסחוט למימיהן.

ועכ"פ מדברי כולם עולה שאין רגילות לסחוט כבשים ושלקות למימיהן בדרגת זיתים וענבים, וכן הסברא נותנת, שהרי זיתים וענבים עיקרן ורובן לסחיטה, וא"כ צ"ב כיצד מדמי להו הברייתא אהדדי, והרי על דיוק זה תלה רבינו חננאל את כלי מלחמתו.

תמיחה נוספת אם לא נאמר היתר 'לגופן' בזיתים וענבים כמו בכבשים ושלקות

[ד] וביותר צ"ע, דהנה בדברי ר' יוחנן נתפרש דבין בכבשים בין בשלקות לגופן מותר, ויש לדון אם אמנם מדמי לה ברייתא 'זאם סחט נעשה כמי שסחט זיתים וענבים וחייב הטאת', אטו גם בזיתים וענבים אמרינן דלגופן מותר.

וריהטת לשון הברייתא משמע שהדמיון לזיתים וענבים זה רק באופן שסחט למימיהן ולא בהיתר של לגופן.

ובאמת בדברי המגן אברהם (ס"ק ט) מפורש דבזיתים וענבים לא נאמר ההיתר של לגופן, וז"ל, כבשים ושלקות – דכיון דא"צ למימיהן לא ה"ל מפרק כלל. ול"ד לזיתים וענבים דרוב העולם סוחטין אותן למימיהן.

וכן מצאתי שנקט בפשיטות בספר אור זרוע (סימן נח), וז"ל, אבל ה"ר שמשון זצ"ל הי' מוכיח דרב ושמואל ע"כ ביום טוב הוא דאיירו דסוחט אדם אשכול של ענבים דאלת"ה קשיא דרב ושמואל אדרב ושמואל דלקמן מתרצי תרוייהו לברייתא אבל זתים וענבים לא יסחוט דמשמע לא יסחוט כלל בשבת דהיינו חומרא דזתים וענבים דמסתמא בכל ענין אסורה בין לגופן בין למימיהן, מה שאין כן בכבשים ושלקות אלא ע"כ רב ושמואל ביום טוב איירי ולא תקשי ולא מידי²⁷.

אבל לא נתפרש בדבריהם אם החילוק הזה נאמר רק כלפי איסור דרבנן, שכיון שרוב העולם סוחטין אותן למימיהן איכא שפיר למיגזר שלא יסחוט לגופן אטו שיבוא לסחוט למימיהן, או שזו סברא גם לגבי חיוב דאורייתא.

ובלשון המג"א שהפליג לומר 'דכיון דא"צ למימיהן לא ה"ל מפרק כלל' נראה דבחיוב דאורייתא מיירי, ומקור דבריו בלשון התוס' לעיל (עג, ב ד"ה וצריך) שהקשו על היתר זה

²⁷ ומאידך גיסא יעויין בקרן אורה לעיל (קמד, ב) בתו"ד, וז"ל, ועוד דלמתק נראה דמותר אפילו בענבים, כמו בכבשים ושלקות, דלגופן מותר ולמימיהם חייב הטאת.

דלגופן, דליהוי כמלאכה שאינה צריכה לגופה. ותירצו 'אלא טעמא לפי שאין דרך דישה בכך'²⁸.

ועכ"פ אי נימא שגם לגבי החיוב דאורייתא ישנו חילוק בין זיתים וענבים לכבו"ש לגבי ההיתר של לגופן, דבזיתים וענבים ל"ש לומר שאם סוחט לגופן אין דרך דישה בכך, אזי צ"ב לישנא דברייתא דמדמי להו אהדדי.

אם הלכתא דדבר תורה אינו חייב אלא על זיתים וענבים מותרת לדברי רי"ח בכבשים ושלקות

[ד] בתום' בדין כבשים ושלקות כתבו וז"ל, כבשים שסחטן לגופן מותר למימיהן פטור אבל אסור – רב למעמיה דאמר לקמן דבר תורה אינו חייב אלא על דריכת זיתים וענבים וכו'. ויעוי' עוד בתום' שהעתיקו שיטת רש"י שפירש טעמא דרב באופן אחר והקשו עליו.

והנה מצינו בדברי רבינו חננאל שנחלק להדיא על דברי התום', וז"ל, והא דתנא דבי מנשה דבר תורה אינו חייב אלא על דריכת זיתים וענבים בלבד. לא קשיא הא דר' יוחנן²⁹ ושאר פירות זולתי זיתים וענבים סלקא שמעתא כר' יהודה דאמר לאוכלין היוצא מהן מותר.

והיינו דהך כללא של תנא דבי מנשה אינו ממעט את כבשים ושלקות, ובא למעט רק שאר פירות.

ובדברי ר"ח לא נתפרש טעמא דמילתא, מחיכי תיתי שהך כללא לא ימעט כבשים ושלקות, כריהטת הלשון שחיוב דאורייתא ישנו רק בזיתים וענבים³⁰.

ומצינו תוספת הסבר בתום' רי"ד, וז"ל, נ"ל דל"פ הא אדרכי יוחנן, דהאי לא מיירי אלא במשקין הנסחטין מן הפירות ששום משקה מהן אינו חשוב אלא היוצא מן הזתים מן

²⁸ ולכאורה כן נשמע מדברי רש"י בשמעתין דנקיט החילוק בין תותים ורימונים לשאר פירות לגבי אם שרי לסחוט למתק הפרי ולא לצורך המשקה. ונראה בכל לשונו דבזיתים וענבים בודאי אסור לסחוט למתק הפרי בלא שנזדקק לגזירה. נובעו שמו שכל הגזירה נצרכה בתותים ורימונים שהאיסור סחיטה הוא מדרבנן ובעינן בהו להך דאחשבינהו, ובגוונא שסוחט למתק הפרי בודאי ליכא אחשבינהו, ולכן אסור רק משום גזירה.

²⁹ בהגהה על הגליון נכתב: נראה דר"ל דתנא דבי מנשה לא כו' למעט רק שאר פירות אבל לא כבשים ושלקות אך לשונו צריכה תיקון קצת. ועי' ברי"ף כאן.

³⁰ וחשבתי לומר בדרך אפשר המצאה חדשה מה מעליותא איכא בזיתים וענבים שהאיסור סחיטה בהם הוא מדאורייתא, שאין החילוק נעוץ בהגדרת שם משקה, אלא כלפי דאורייתא כל שהמשקה אינו חשוב כ"כ, והרי הוא פחות מחשיבותו מן הפרי עצמו, אזי הגדרת המשקה כאשר הוא נמצא כנוס בתוך הפרי הוא שהוא טפל לפרי וחלק ממנו, ולכן אין זה מוגדר שסוחט משקה מתוך האוכל, אלא מפריד אוכל מאוכל.

לא כן בזיתים וענבים שמבואר בתחילת פרק כיצד מברכין (לה, ב) שהפרי נשתנה למעליותא בכך שהופך למשקה של יין ושמן, ומסיבה זו ל"ש לומר שהמשקה בעודו כנוס ואצור בתוך הפרי הוא טפל לפרי.

ולפי"ז היה מקום לומר שבכבשים ושלקות יהיה חיוב תורה, ועכ"פ הך כללא לא ממעט להו, כי בכבשים ושלקות אין נידון של חשיבות הכבוש או המבושל למול המשקה שהוא כבוש בו, כי אין זה מטבע בריאתו שנדון מה מתבטל למה, ועכ"פ אינו מענין הנידון של פירות, ודוק.

ושוב מצאתי יסוד סברא זו בספר שביתת השבת פתיחה למלאכת דש אות ב בשם שו"ת פרי עין חיים.

הענבים, אבל כבשין שבלעו משקה חשוב אף על גב דמעלמא קא אתי חייב חטאת הוא דל"ש משקה דאתי מעלמא למשקה היוצא מגופו.

וסברא מעין זו בעצם החיוב של כבשים ושלקות מצינו במגן אברהם (ס"ק ט), וז"ל, ואם צריך למימיהן אסור, דשאר פירות מותר לסחוט אפי' למימיהן דאין שם משקה עליו, משא"כ חכא דהיה שם משקה עליו מקודם.

ישוב שיטת רבינו חננאל לפי האמור

[ה] ולפי סברא זו יש לבאר עיקר שיטת רבינו חננאל דס"ל שלשיטת ריו"ח לא סבירא לן החילוק אם סוחט לתוך אוכל או לאו, ובכבשים ושלקות ג"כ חייב דבר תורה כמו זיתים וענבים, כי כל ההיתר של לתוך אוכל מהני שמעשה הסחיטה לא משוי לדבר הנסחט שם משקה משום שנסחט לתוך האוכל וכאוכל דמי, אבל בכבשים ושלקות איכא עלייהו שם משקה מעיקרא בעוד שהיו משקין קודם שנכבשו בהם הכבשים והשלקות³¹.

ועדיין יש לעיין בדימויי דכבשים ושלקות לזיתים וענבים, שהרי בזיתים וענבים בפשוטו ליכא סברא זו דאיכא עלייהו שם משקה מעיקרא, כי המשקה נולד בתוך הפרי וגדל בתוכו, ומה מדמי לה הברייתא אהדדי. ובפרט שהרי חלוק דין הכבשים מדין הענבים לגבי אם סוחט לגופן שבענבים לא מצינו היתר כזה.

ואשר מוכרח בזה, שבדאי בזיתים וענבים גם אם סוחט לגופן אין זה מפקיע מצורת המלאכה, כי צורת המלאכה של סחיטה אצל זיתים וענבים היא שסוחט למימיהן, שהרי רובן ועיקרן לסחיטה, ומה שהסוחט מכיון לצורך הפרי אין זה משנה את צורת המלאכה שהיא מלאכה מצד עצמה גם בלי שום כוונות, ולא שייך לומר שבכח"ג שמכוין לגופן אין דרך דישא ופירוק בכך.

אבל בכבשים ושלקות בודאי אין רגילות לסחוט כל כך, ורבנותא נקטה ברייתא אליבא דריו"ח שכאשר סוחט למימיהן חייב חטאת, אבל אם סוחט לגופן אין כאן צורת מלאכה לפנינו, ולא דרך דישא בכך, כי אדרבה כוונת הסחיטה משוי ליה למלאכה, ועדיין צ"ת.

והיה מקום לחדש שכיון שזיתים וענבים הינם פירות שעיקרם ורובם לסחוט ולהוציא המשקה מהם, אזי כבר מעיקרא חשבינן שיש בכאן משקה כנוס בתוך הפרי, ושויכא מעין סברת המג"א דהיה שם משקה עליו מקודם, והיינו הא דמדמי כבשים ושלקות לזיתים וענבים דבכולהו טעמא משום שם משקה קודם הסחיטה.

³¹ יעויין בשו"ת מנחת ברוך שם שג"כ כתב בדומה לזה, אך מכיון שינשם שינויים בכל מהלך הצעת הדברים כתבנו הנראה לענ"ד, והבוחר יבחר. נולהשלמת היריעה יעוי' עוד בחידושי אבן העזר בשמעתין שממנו התעוררנו למקצת הדברים.

ובעיקר הדבר להכניס סברא זו של המג"א ביסוד שיטת רבינו חננאל, יעויין בביאור הלכה סעיף ז ד"ה ולר"ח), וז"ל, ודע עוד דאפילו לשיטת הר"ח דסובר כר"י מ"מ מודה דשאר פירות מותר לסחוט למימיו לכתחלה וכנ"ל בס"א [ולחכי לא הזכיר המחבר כלל בס"א דעה זו לענין שאר פירות אפילו לחומרא בעלמא] שכן איתא בר"ח שבידינו בהדיא דסוחטין לכתחלה בפגעיין ופרישין. וע"כ טעמו משום דס"ל דכבשים ושלקות דרך לסחטן משא"כ בשאר פירות או משום דהכלוע בכבשים שם משקה עליו מקודם וכמ"ש במ"ב. הרי שמצדד אם לומר סברא זו בשיטת ר"ח.

בדין סחיטת בוסר; ביאור נפלא בלשון הטור

[ו] ולפי סברא זו שכאשר אנו דנים על מעשה סחיטה אי הוי הפרדת אוכל מאוכל או יצירת משקה מתוך אוכל, אנו מתכוננים גם בתכונת הדבר מעיקרא קודם הסחיטה, יש לדון טובא בדין סוחט בוסר, דהנה איתא בטור, וכן התיר הרב רבי יוסף לסחוט בוסר לתוך האוכל וא"א הרא"ש ז"ל כתב בתשובת שאלה על סחיטת בוסר לתוך הקערה שיש בה אוכל, מי יכנים ראשו בין ההרים הגדולים והמחמיר תע"ב. והתיר לסחוט לימוני"ם ואסר לסחוט רמונים אפי' לצורך חולה אם לא שיהא בו סכנה. ור"ת כתב דבוסר ודאי אסור דלא שרינן אלא באשכול של ענבים שראוי לאכילה אבל בוסר שאינו ראוי לאכילה ואפי' האוכלו בטלה דעתו הוי כבורר אוכל מתוך פסולת.

והעיר הבית יוסף, ורבינו הפסיק בין דברי ה"ר יוסף ודברי רבינו תם בדברי הרא"ש בבוסר ולימוני"ש ורימונים.

ובאמת צ"ב מה ראה הטור על ככה להפסיק באמצע מחלוקת הראשונים עם דברי הרא"ש בענין הלימונים, ואין לומר שזה אנג גררא שעסק בדברי אביו הרא"ש, כי באמת באותה התשובה על בוסר אין שום זכר לדין הלימונים, ותשובה אחרת היא.

ברם לפי הסברא האמורה שיש לדון גם בשם אוכל דמעיקרא, היה מקום לדון לאסור לסחוט בוסר אף לתוך הקערה, משום שאין כאן הפרדת אוכל מאוכל, כי הבוסר אינו ראוי לאכילה, ונמצא שאת הבוסר מעיקרא אפשר לדון רק כמו ראוי למשקה אבל לא כמו אוכל. ויעויין לשון רש"י לעיל (יט, א ד"ה בוסר): ענבים בתחילתן כשהן דקים, מוציא מהן משקין לטבל בו בשר³², לפי שהוא חזק וקרוב להחמיץ.

ומצאתי בבן איש חי (שנה שניה פרשת יתרו סעיף ד), וז"ל, אף על פי שמותר לסחוט כל מיני פירות, ואפילו זיתים וענבים, לתוך קדירה שיש בה אוכל, מ"מ הבוסר יש אוסרים לסחוט אפילו לתוך האוכל, הואיל ואינו ראוי לאכילה בפ"ע, דדוקא אשכול שהוא ראוי לאכילה הו"ל כמפריד אוכל מאוכל ושרי, אבל בוסר שאינו ראוי לאכילה אין זה כמפריד אוכל מאוכל, ואפילו האוכלו בטלה דעתו אצל כל אדם, וה"ה לכל פירות שאינם ראויים לאכילה דאסור לסחטן גם לתוך האוכל.

הרי מפורש בדבריו ככל דברינו, שלא הזכיר מאומה מסברתו המחודשת של ר"ת לאסור סחיטת בוסר משום דהוי בורר אוכל מתוך פסולת, אלא מצד איסור סחיטה, וכנ"ל³³.

ומעתה נוכל ליישב בס"ד תמיהת הב"י, דאמנם את פרי הלימונים לכאורה יש לדמות לבוסר בחיסרון זה, שאין לך אדם שאוכלו כפרי, וכל שם אוכל שבו בסוחטו לתוך הקדרה היינו

³² והנה יש לדון שאם אמנם סחיטת הבוסר הוא על מנת לטבל בו בשר, שיהיה דינו כמי סוחט לקדירה שיש בה אוכל דשנינו סוחט אדם אשכול של ענבים לתוך הקדירה, והא מיהת שלא יתחייב בחטאת מה"ת.

ולכאורה צריך לומר שהמושג של סוחט על מנת לטבל שדינו כסוחט לתוך הקדירה היינו כאשר תיכף כאשר סוחטו נותנו בתוך הקערה כחלק מן התבשיל והרי זה מתמוזג עם התבשיל ונחיה חלק ממנו, או שתיכף ומיד אחרי שסחט לתוך הקערה נותן הדבר הנסחט בתוך האוכל, אבל כאן הרי משקה זה של מי בוסר הרי הוא משקה המיוחד לטיבול, ואינו נהפך לאוכל מאחר שהוא מיועד ליתן ממנו בכל עת אל התבשיל, וזהו חידוש גדול.

³³ והן אמנם שגם בסברת ר"ת עצמו, יעויין בביאור הלכה ד"ה לאכול שמביא שבאור זרוע איתא בדברי ר"ת שהוא כמו דש שמפרק האוכל מן הקש, אבל בודאי לא נחית לסברא זו.

ממצד שסוחטו ע"מ למבל בו אוכל ולא ע"מ לשתותו, אבל צ"ב למה לא נאסר מצד שאינו מפריד אוכל מתוך אוכל. וע"ז מייתי הטור לשון הרא"ש דלא חייש להאי טעמא והתיר סחיטת לימונים³⁴, ועיין³⁵.

³⁴ אמנם באמת לא ברירא מילתא אי הרא"ש קאי להתיר סחיטת לימונים רק מחמת ההיתר של סוחט לתוך הקדירה, ואזי דברינו יעלו שפיר, או שהרא"ש הפליג להתיר לגמרי סחיטת לימונים, והיינו משום דמדמי להו לסחיטת שאר פירות,

וכצד הראשון, יעוי' במור וקציעה כאן, וז"ל, אף על פי שבדאי גם כימי הרא"ש היו סוחטין לימונים, כמו שעוד היום בכל מקום וביחוד בארץ תוגרמה סוחטין אותן ומוציאין מהן משקה, גם משימין אותן בחביות קטנות ומוליכין אותן לארצות רחוקות, עושין ממנו סחורה, מ"מ אינו עשוי לשתיה, אלא למיבול, ולתקן בו את האוכלין והתבשילין, הוא דעבדי ליה.

אכן בארץ האי היא אינגליסיר"א, עושין ממנו משקה לשתות לסבאה, וכדרך שעושין גם במצרים כאשר העיד האיש המשביר בסמוך, לא ידעתי על מה יסמכו לעשות מעשה להקל באיסורי שבת דחמירי, וחוששני להם מחטאת, לפי שהלימונים אינם אלא מלאים משקה גמור ממש, יותר מתותים ורמונים דסתמן לאכילה, משא"כ לימונים, אינם נאכלין כמות שהן אפילו לאחד מאלף (אם לא לרפואה) האוכלן במלה דעתו, מפני חמיצותן וקשין כחומץ לשנים, לפיכך סתמן אינן עומדין אלא לסחטן להוציא מימיהן, למבל בהן או לשום בתוך האוכל למעם קיוהא, וכה"ג דווקא הוא דשרי הרא"ש וה"ר יהודה בר בנימין דשה"ל, כמ"ש הרב"י בסמוך, והיינו משום דמשקה הבא לאוכל כאוכל דמי, ואפילו אשכול ענבים מותר לסחטו לתוך הקדירה. אבל לעשות מלימונים משקה גמור בשבת לרוות הצמאון ליכא דשרי, הרי זה ודאי עושה מלאכה בשבת, אל ירד בני עס המתיר אשר מקלו יגיד לו להקל ראש באיסור חמור.

אולם כהצד השני שבדברי הרא"ש נאמר היתר גמור לסחוט לימונים אף למשקה, הכריע במשנה ברורה (ס"ק כב), והיינו אפילו למשקין ואף שדרך לסחטן בחול כיון שאין דרך כלל לסחטן לצורך משקה אלא למבל בו אוכל הוי כשאר פירות.

והרחיב את היריעה בביאור הלכה, וז"ל, עיין במ"ב מה שכתבנו דהוא אפילו למשקין דהנה מקור דין זה הוא מתשובת הרא"ש שהובא בב"י וז"ל וששאלתם על סחיטת לימוני"ש נראה דהם בכלל שאר פירות שמוותר לסחטן שאין דרך כלל לסחוט לימוני"ש לצורך משקה אלא לצורך אוכל ומותר לסחטן בשבת עכ"ל וע"כ ר"ל כיון שאין המנהג לסחטן למימיהן לכך מי שירצה לסחטן למימיהן מותר כדין שאר פירות דבדאי לא הוצרך הרא"ש להתיר לסחטן לתוך אוכל דהרי אפילו אשכול של ענבים מותר לסחטו לתוך אוכל וכ"ש לימוני"ש דהוי כשאר פירות, עכ"ל ספר מטה יהודה. וכן משמע מ"א ושאר אחרונים דכונת השו"ע הוא אפילו למשקין.

והנה אם כהצד השני, אזי בודאי אין נידון היתר הלימונים מישך שייך להיתר סחיטת הבוסר לתוך אוכל, ואין מקום לכל דברינו הנ"ל.

³⁵ ובאמת בתשובת הרא"ש דמיירי בסחיטת בוסר אין שום התייחסות לסברת ר"ת דאתי עלה מצד בוסר, רק שאינו נכנס להכריע בין ההרים להכריע דלא כשיטת רבינו חננאל שחולק על דין סוחט לתוך הקדירה לגמרי.

אלא שבאמת עיקר הישוב על תמיהת הב"י הוא שלימון דומה לבוסר לגמרי מצד המציאות, וכנ"ל, ואין הכרח להצעה הנ"ל שיש כאן נידון נוסף של סחיטת משקה מאוכל, ויתכן דקאי על אותו הנידון מצד בוסר.

ומורינו הגר"א ליברמן שליט"א ביאר דבוסר אינו נחשב כסחיטת משקה מאוכל, מאחר שבעינן ליצור משקה, וכאשר סוחט לתוך הקדירה הרי משוי ליה כאוכל, תו לא איכפת לן כמה שיעוד פרי זה היה רק למשקה ולא לאכילה כלל, ועי'.

דקדוקי לשונות הפוסקים

[ז] והנה המחבר בסעיף ד כאשר מיירי בדין ההיתר לסחוט אשכול של ענבים לתוך אוכל לא הזכיר מאומה משיטת ר"ח שפסק לאיסור, ורק בסעיף ז כאשר מיירי בדין סחיטת כבשים ושלקות הוסיף 'ולר"ח כל שהוא צריך למימהן חייב הטאת אפילו סחט לקדירה שיש בה אוכל'.

והרמ"א הוסיף: ולדבריו הסוחט אשכול לקדירה נמי אסור (טור).

ובביאור הלכה (ד"ה נמי אסור) כתב, האי לשון נמי לאו דוקא דכ"ש באשכול של ענבים וזיתים לקדירה דחייב לר"ח דעיקר סחיטה הוא בזיתים וענבים, אלא משום דהשו"ע סתם לעיל בס"ד ולכך הזכיר הרמ"א דגם שם יש פלוגתא [ט"ז].

ואולי יש לומר בדרך אפשר לתרץ את ב' התמיהות, חדא, למה שתק המחבר בסעיף ד' מלהזכיר את דעת ר"ח כדי שיהיו לו והמחמיר תבוא עליו ברכה כמו הכא (עי' משנ"ב ס"ק ל). ועוד, לשון 'נמי' שנקט הרמ"א, דאמנם הך סברא ד'היה עליו שם משקה מקודם' שייכא בכבשים ושלקות יותר מבענבים, ואף כי רבינו חננאל פסק שחייב הטאת גם בסוחט אשכול לקדירה, מכח הלשון בברייתא 'נעשה כמי שסחט זיתים וענבים', מ"מ אנו שחוששים לסברתו רק בתורת חומרא, בודאי יש מקום לחלק ולומר דבכבשים שישנה סברא שהיה עליו שם משקה מקודם, אזי נחוש ולא נתיר גם בסוחט לתוך קדירה, ומשא"כ בסוחט אשכול שאינו מוכרח לומר שנתייחס למשקה חכנום בתוך האשכול שנחשב ששם משקה עליו קודם הסחיטה, מאחר שרוב הענבים מיועדים לסחיטה.

וכן יתיישב בזה קושיית הט"ז, מפני מה שתק המחבר בהל' יו"ט בדין חולב לתוך הקדירה ולא הזכיר את שיטת ר"ח, דהתם נמי ל"ש הך סברא ד'היה עליו שם משקה מקודם'.

ואולי יתיישב בזה גם דקדוק לשון הרמ"א שלדבריו הסוחט אשכול לקדירה נמי 'אסור' ולא נקט חייב, ונראה מזה דלא מיירי מצד שחוששים לסברת רבינו חננאל בדאורייתא שיתחייב הטאת, אלא רק ביחס לאיסור דרבנן.

טעם נוסף שכבשים ושלקות לא יתמעטו מחיוב תורה

[ח] ויתכן עוד לפלפל בביאור כוונת ר"ח דהך דדבר תורה אינו חייב אלא על זיתים וענבים אין זה ממעט כבשים ושלקות, והיינו לפי הנראה בלשון רש"י בביאור הך מילתא, וז"ל, כלומר אסרה תורה מלאכה, ודריכת זיתים וענבים הוא דהויא מלאכה, אבל שאר דריכות לאו אורחיהו בחכי, ולא מלאכה נינהו.

ומשמע שהחילוק אינו במידת הרגילות לסחוט, אלא החילוק נעוץ בעצם מלאכת הדריכה, והיינו שמלאכת סחיטת זיתים ורימונים הוי 'כדרך', ובשאר פירות אין הדרך לדרוך אותם ולהוציא מהם משקה, אלא לאוכלם בשלימותם כמות שהם, ולהכי מיחסרא בשם מלאכה.

ומעתה נראה שבכבשים ושלקות לא ניתן לומר שזה 'שלא כדרך' מצד צורת מעשה המלאכה, כי בעצם הדרך היא שאינו סוחט את הכבשים למימהן אלא לגופן, שלאכילת הכבשים והשלקות אינו זקוק למים או משקה אחר רב כ"כ, ול"ש לומר על סחיטה זו 'שלא כדרך'. ועיין.

תוכן הענינים

איסור סוחט

ענף ראשון: הערות ובירורים בסוגית הגמ' דפרק חבית

דין הכניסן לאוכלין בזיתים וענבים וסברת 'יהיב דעתיה' לגבי גזירת משקין שזבו / שיטת רש"י בכל השמועה שהנידון הוא בשם משקה, ושם משקה נקבע לפי הרגילות / שם משקה לרש"י אינו תלוי בשם משקה לענין טומאה אלא בשם מלאכה / גזירת משקין שזבו בדברי הראשונים / לשיטת ר' יוחנן אי שאר פירות היינו כל הפירות או רק תותים ורימונים / ביאור כל מהלך הגמ' בהך דרבנן מודו לר' יהודה בשאר פירות / ביאור המשך הסוגיא דתלי בהך דאחשבינהו לפי האמור / אם הכניסן למשקין משוי ליה כאחשבינהו / ביאור היתר הסחיטה לתוך הקדרה ופרטי דינים בזה / טעמו של התוס' רי"ד בהיתר של סוחט לאוכל, וכמה נפ"מ בין הטעמים / טעם הדין דלגופן מותר כלפי חיוב מלאכת סוחט מדאורייתא / בשיטת כל הראשונים הטעם ד'לגופן' אינו נידון כאוכלא דאיפרת / סברת 'שם משקה עליו מקודם' לגבי חיוב סחיטה מה"ת ולגבי הגזירה מדרבנן / בירור סברת שם משקה עליו מקודם בחיוב סחיטה מדאורייתא והשוואת סברא זו עם שם משקה דהשתא מצד הרגילות / ביאור החזו"א למה לא הוי אוכלא דאיפרת / ביאור דברי התוס' דמייתי דאין שם משקה עליו מהך דלמימיהן פטור; ביאור פלוגתת רב ושמואל עם ריו"ח אי אחשביה מהני לדאורייתא / בדברי התוס' לגבי סחיטת בגדים / דמיון סחיטה וחליבה למלאכת דישה / סחיטת דג לצירו

ענף שני: סיכום שיטות הראשונים והפוסקים להלכה בדין סחיטת פירות בתוספת ביאור והערות

שיטת רש"י והתוס' / שיטת הב"י וספר השלמה בביאור השמועה ומסקנת ההלכה / שיטת הראשונים והמגן אברהם / ביאורו המחודש והנפלא של החזו"א

ענף שלישי: בירור שיטת רבינו חננאל

שיטת רבינו חננאל דכיון דהלכתא כר' יוחנן ליכא היתר של 'לתוך אוכל' וקושיית הרי"ף ושאר הראשונים / דקדוק לשון רבינו חננאל שהדגיש ההשוואה בין כבשים ושלקות לזיתים וענבים, ותמיהה ע"ז / תמיהה נוספת על ההשוואה לזיתים וענבים, שהרי בודאי אין הרגילות בכבשים ושלקות לסחוט כל כך / תמיהה נוספת אם לא נאמר היתר 'לגופן' בזיתים וענבים כמו בכבשים ושלקות / אם הלכתא דדבר תורה אינו חייב אלא על זיתים וענבים סותרת לדברי ריו"ח בכבשים ושלקות / ישוב שיטת רבינו חננאל לפי האמור / בדין סחיטת בוסר; ביאור נפלא בלשון הטור / דקדוקי לשונות הפוסקים / טעם נוסף שכבשים ושלקות לא יתמעטו מחיוב תורה